

Lapsen vapaudelle ja sen rajoittamiselle annetut merkitykset nuorisokotien toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa

Juha Lehtinen

Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma

Artikkelimuotoinen

Kevätlukukausi 2022

Kasvatustieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Lehtinen, Juha. 2021. Lapsen vapaudelle ja sen rajoittamiselle annetut merkitykset nuorisokotien toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 47 sivua.

Suomalainen nuorisokoti instituutiona nousee julkisessa keskustelussa esiin lähinnä kielteisessä kontekstissa uutisten, kanteluiden ja selvitysten muodossa. Nuorisokotien toiminnassa on havaittu sekä työntekijöiden että asiakkaiden mukaan haasteita, sekavia ohjeita ja runsasta työtaakkaa. Lisäksi nuorisokotien arki sisältää paljon haastavia tilanteita, jotka edellyttävät eettisesti monimutkaisia päätöksiä ja vaativat tasapainoilua nuorten ja työntekijöiden perusoikeuksien ja velvollisuuksien välillä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella lasten ja nuorten vapaudelle ja sen rajoittamiselle annettuja merkityksiä nuorisokotien toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa ja peilata niitä John Rawlsin vapauden filosofian teoreettiseen viitekehykseen. Tutkimuksen aineistona käytettiin kansallisia ja kansainvälisiä lakeja, sopimuksia ja eettisiä linjauksia. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä. Tarkastelu oli pääosin aineistolähtöistä, joskin tuloksia arvioitiin teorialähtöisesti pohdinnassa suhteessa Rawlsin yhteiskuntafilosofiseen oikeudenmukaisuuden teoriaan.

Tutkimusaineiston teemoittelun pohjalta asiakirjoista löydettiin neljä eri vapaudelle annettua merkitystä: ehdoton, ehdollinen, asiakkuuden raamittama sekä menetetty ja takaisin ansaittu vapaus. Tulosten pohjalta pääteltiin suomalaisen nuorisokotitoiminnan soveltavan osittain John Rawlsin linjaamien oikeudenmukaisen yhteiskuntajärjestyksen periaatteita. Lapsen kuuleminen nähtiin lähtökohtana ja tulosten pohjalta keskeisenä vapauden varmistamisen välineenä, jossa on vielä paljon kehitettävää.

Asiasanat: nuorisokoti, vapaus, vapauden rajoittaminen, John Rawls, nuori

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	2
SISÄLTÖ	3
1 JOHDANTO	4
1.1 Sosiaalihuollon lainsäädännön ideologia muutoksessa.....	5
1.2 Nuorisokodit Suomessa	8
1.3 Vapaus ja sen rajoittaminen – Rawlsin ajattelun soveltaminen.....	11
1.4 Tutkimuskysymys	15
2 TUTKIMUSMENETELMÄT	17
2.1 Dokumenttien luonne tutkimusaineistona	17
2.2 Tutkimusaineiston keruu.....	18
2.3 Aineiston analyysi	21
2.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	23
3 LÖYDÖKSET	26
3.1 Ehdoton vapaus	26
3.2 Ehdollinen vapaus	28
3.3 Asiakkuuden raamittama vapaus	30
3.4 Menetetty ja takaisin ansaittava vapaus.....	33
4 POHDINTA	36
4.1 Vapauden merkitys Rawlsilaisittain	36
4.2 Vapauden merkitys käytännössä	39
LÄHTEET	43

1 JOHDANTO

”Lastenkotien työntekijät kokevat väkivaltaa, mutta alalla kytee hiljentämisen kulttuuri: ”Jos lasten hätään vastattaisiin ajoissa, en minäkään saisi turpaan” (Pyhtilä, 21.5.2021, hs.fi)

Nuorisokotitoiminta on nykypäivänä monenlaisten poliittisten ja lainsäädännöllisten virtausten keskiössä, jossa työntekijät ja nuoret tasapainoilevat säädöksien, lakien, huoltajuuden ja arjen lomassa. Nelli Ahosola (2020) kirjoitti Helsingin sanomissa 21.5.2020 kotimaan uutisen, jossa haastateltiin suomalaisten nuorisokotien ohjaajia työssä koetun väkivallan tiimoilta. Haastatteluissa tuli esiin monien vaaratilanteiden kumpuavan sääntöihin liittyvissä keskusteluissa (Ahosola, 2020). Yle puolestaan uutisoi lasten oikeuksien olevan vaarassa puutteellisesti kirjattujen rajoitustoimenpiteiden vuoksi (Suomen tietotoimisto, 2021). Hollolalaisen nuorisokodin asukkaiden elämistä rajoittanut toiminta on ollut puolestaan uutisotsikoissa kesällä 2020 sen asukkaiden tekemien kanteluiden takia (Autio, 2020). Haastattelussa aiheen tiimoilta yksikön johtaja toivoi lakimuutosta pidempien rangaistusten mahdollistamiseksi (Korpela, 2020). Nuorisokotien toiminnasta tehdään siis asukkaiden oikeuden mukaisia kanteluita, mutta samanaikaisesti johtotason tehtävissä oleva työntekijä toivoisi lisää rangaistavuutta toimien tehostamiseksi.

Edellä mainitut uutiset ja viimeaikaiset tutkimukset sosiaalihuollon asiakkaiden kokemuksista (Koivula ym., 2021; Kestilä, 2016) antavat vaikutelman sosiaalihuollon nykyisestä toimintakentästä suhteessa lasten oikeuksiin sekavana ja eri osapuolien perusoikeuksia loukkaavana. Näiden jännitteiden motiivina pyrin tässä tutkimuksessa tarkastelemaan vapauden merkityksiä ja sen rajoittamista nuorisokotien toimintaa koskevassa lainsäädännössä. Hyödynnän tarkastelussa lakien lisäksi alan asiakirjoja ja kansainvälisiä eettisiä sopimuksia. Tarkastelen vapauden rajoittamista ilmiönä lakien lisäksi John Rawlsin oikeudenmukaisuuden filosofian viitekehyksen kautta.

1.1 Sosiaalihuollon lainsäädännön ideologia muutoksessa

Sosiaalihuollon lainsäädäntö on muotoutunut Suomessa 1990-luvun jälkeen ihmisoikeussopimuksia vastaavammaksi (Sosiaalihuoltolaki, 812/2000). Muun muassa asiakkaan itsemääräämisoikeuteen ja osallistamiseen on tullut lukuisia muutoksia vuosien saatossa. Sosiaali- ja terveysministeriö (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021) korostaa asiakkaan oikeutta vaikuttaa häntä koskevien palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen mukaillen Euroopan Unionin ihmisoikeussopimusta. Muutoksesta ilmiönä käytetään Suomessa termiä *oikeudellistuminen* (Korpinen & Tähkä 2005). Ihmisoikeuksien laajeneminen on erottamattomissa yhteiskunnan instituutioiden tarjoamista palveluista, minkä seurauksena sosiaalihuollon täytyy kehittyä mukana lakien ja käytäntöjen kautta.

Suomalaisen lastensuojelun ideologia ei ole staattinen ilmiö, vaan osaltaan aikansa tuote ja yhteiskunnassa vallitsevan ajattelun seurausta. Ilona Tanskanen (2019) kuvaa väitöskirjassaan lastensuojelun ideologian kehittymistä valtiolähtöisestä yksisuuntaisesta valtasuhteesta kohti nykyaikaista asiakkuuslähtöistä, oikeudellistunutta palvelua. Tanskasen (2019) mukaan Asiakkuuden roolin muotoutumisen seurauksena oikeuksien ja velvollisuuksien mielikuvat muuttuvat. Silloin sosiaalihuollon piirissä oleva lapsi tai nuori ei ole enää Tanskasen ajattelua (2019) seuraten kohde, jolle toteutetaan toimia, vaan tuettava ja kuultava yksilö. Kunnissa oikeudellistumista on alettu kehittää sosiaalityön ammatillisuuden osana (Tuulari, Harrikari & Lappi, 2020). Asiakkuus nähdään modernissa sosiaalityössä osana laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta, jossa työ toteutetaan yksilötasolla, mutta laadukkaasti toteutetun työn hyödyt palautuvat yhteiskunnalle laajemmassa mittakaavassa (Laitinen & Pohjola, 2010). Asiakkaan rooli vaikuttaa siten muuttuneen modernissa lastensuojelun ideologiassa tuen vastaanottajasta yhteiskuntaan vaikuttavaksi jäseneksi.

Nykyaikaisen ideologian tuomista muutoksista huolimatta viime kädessä käytännön sosiaalityössä joudutaan tekemään vaikeita päätöksiä ristiriitatilanteissa puhtaasti ammattikokemuksen ja intuition kautta (ks. esim. Forsell, Kuoppala, & Säkkinen, 2021; Hallikainen, & ym., 2017). Useat ihmisten tekemät valinnat eivät myöskään palvele heidän omaa etuaan pitkäjänteisesti esimerkiksi päihdeongelmien tai mielenterveyden haasteiden seurauksena, mikä luo itsessään ristiriidan palvelua tarjoavan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ihmisoikeuksien kanssa (Kananaja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P. & Aho, K., 2017). Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukea ja nuorten kanssa myös kasvattaa, mutta samanaikaisesti tarjotun tuen tulisi olla laillista ja palvella asiakkaan etua. Ammatillisuus tällaisissa tilanteissa syntyy puolueettomuudesta, yhteisistä säännöistä, järkipäätöksistä ja toisen kohtaamisesta yksilönä. Moraaliset ja eettiset kysymykset ovat haastavampia, sillä niihin ei voida tarjota valmiita malleja tai vastauksia (Kananaja ym., 2017). Nuoriskodin ohjaaja voi joutua miettimään muun muassa internetin käytön kieltämisen oikeutusta, ystävien näkemisen rajoittamista, liikumisvapautta ja fyysiseen koskemattomuuteen puuttumista työtehtävissään.

Pandemia-aikana yhtälöön on ilmaantunut uusia raportoinnin ja hygieenisten käytänteiden tehtäviä, jotka ovat sosiaalialan työntekijöiden parissa koettu lisääntyvänä ulkoisena paineena työpaikoilla (Harrikari ym., 2021). Lisäksi rokotuksia ja yksilön vapauden rajoittamista koskeva yhteiskunnallinen keskustelu (Kontula, 2021) on nostanut perustuslailliset oikeudet ajankohtaisiksi aiheiksi. Perustuslakivaliokunnan tehtävänä (11.6.1999/731, 74 §) on tarjota tulkintaohjeita tilanteisiin, joissa lakiesitys vaikuttaa perustuslain takaamiin perusoikeuksiin. Perusoikeuksiin vaikuttavien lakien on siis ennen eduskunnan päätöstä myös saatava perustuslakivaliokunnan hyväksyntä ja sitä kautta tulkintaohje tulevia perusoikeuksia koskevia lakiesityksiä varten.

Perustuslakivaliokunta ei voi ratkaista, mikä on arjessa sallittua tai oikeutettua. Siksi sosiaalialan työntekijät joutuvat toimimaan usein moraalisesti harmaalla alueella (Kananaja ym., 2017), jossa ei ole aikaa pitkäjänteiselle yhdenver-

taisuuden pohdinnalle. Sosiaali-alan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian mukaan sosiaalityössä edellytetään eettistä osaamista, jonka samalla todetaan kypsyvän hitaasti muun ammattiosaamisen ohella (Hallikainen ym., 2017).

Moraalisten päätösten oikeutusta on pohdittu perustuslakivaliokunnan lisäksi yhteiskuntafilosofien osalta jo vuosisatoja. Rawlsin (1999) mukaan ihmisen perusoikeuksiin ei tulisi puuttua kevein perustein, jolloin oikeutuksen on oltava perusteltu sekä yhteiskunnallisessa että vuorovaikutuksellisessa kontekstissa. Järjestelmä, jossa jokaista kohdellaan tasa-arvoisesti, palvelee kaikkien etua, mutta samanaikaisesti Tuularin, Harrikarin ja Lapin (2020) havaintojen pohjalta puolueettomuuden ja tasa-arvon ylläpitäminen osoittautuu haasteelliseksi sosiaalityön alati muuttuvissa nopean päätöksenteon tilanteissa. Lait ja käytännöt muuttuvat jatkuvasti, johon osaltaan sosiaalityössä tähän on vastattu lisäämällä vaikuttavuusarvioinnin edellytyksiä johto- ja työntekijätasolla (Kananoja ym., 2007). Oikeudellisuus ja vapauden rajoittamista koskevat päätökset ovat laajoja haasteita, joihin ei ole yksioikoista mallia, jolloin yksi ratkaisu on hyödyntää filosofian ajattelijoiden malleja oikeutuksesta, vapaudesta ja tasa-arvosta.

Tasa-arvoisuus on käsitteenä monisyinen, jolla on filosofisen ja eettisen näkökulman lisäksi myös yhteiskunnallinen ulottuvuus. Euroopan parlamentin teettämän vertailun (1996) pohjalta Suomi vaikuttanee kohonneen 1970–80-lukujen jälkeen lisääntyneen sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisen seurauksena läntisen Euroopan tasa-arvon tasolle. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön (OECD, 2021) tekemän sosiaalimenojen rahankäytön vertailuindeksin pohjalta Suomi on ollut vuonna 2019 toiseksi suurimpana kuluttajana suhteessa maan bruttokansantuotteeseen. Taloudellisesta näkökulmasta Suomi on panostanut heikommassa asemassa olevien tukemiseen merkittävästi. Sosiaalimenojen määrällä vaikuttaisi olevan myös myönteinen yhteys bruttokansan tuotteeseen ja kansanterveydelliseen hyvinvointiin (Furceri, & Zdzienicka, 2012; Rubin ym., 2016).

Tasa-arvoisuuden määrittämiseen ja vertailemiseen yhteiskunnallisella tasolla on olemassa useita mittareita, kuten Atkinsonin indeksi (Maio, 2007) ja Gini-

kerroin (Sefton & Stewart, 2009). Atkinsonin indeksillä ja Gini-kertoimella voidaan mitata kahden jakauman eriarvoisuutta niin, ettei tutkittavan väestön koko vaikuta eriarvoisuusindeksin tuottamaan tulokseen (Lintunen 2007). Rawlsin esittelemät käsitteet teoksessa *Yhteiskuntafilosofinen Kansojen oikeus* -teos (Rawls, 1999) kuvaa oikeutuksen ja tasa-arvoisuuden päätöksentekoon vaikuttavia taustatekijöitä ja tasa-arvoisen yhteiskunnan rakenteita, kun taas Atkinsonin indeksi ja Gini-kerroin mahdollistavat epätasa-arvoisuuden jakautumisen tarkastelen tilastollisesti.

Kansanterveydellisten ja taloudellisten ulottuvuuksien lisäksi yhteiskunnan oikeudenmukaisuudessa on myös filosofinen ulottuvuus. John Rawlsin (1999) keskeisenä ajatuksena oli useiden poliittisten filosofien, kuten Foucault'n (Gutting, 2005) ja Castoriadi'n (Tormey & Townshend, 2006) tavoin tavoitella *idealiteoria*nsa kautta yhteiskuntajärjestyksen muotoa, jossa jokainen sen jäsen pystyisi osallistumaan yhteiskunnan ylläpitoon perustuslain takaaman demokratian avulla. Hän kutsui itse (Rawls, 1999) tilannetta kohtuullisen oikeudenmukaisuuden kansalliseksi yhteisöksi. Jon Mandle (2009) kuvaileekin Rawlsin ajattelua oikeusperustaiseksi, jossa oikeudenmukaisuuden on mentävä kaikkien muiden sosiaalisten instituutioiden hyveiden, kuten tehokkuuden, edelle.

1.2 Nuorisokodit Suomessa

Suomalainen nuoriskoti instituutiona on jakautunut 2000-luvulla yksityisten ja julkisten toimijoiden välille (Peltosalmi, 2020), jolloin kunnat voivat ostaa nuorisokotipaikkoja yksityisiltä yrityksiltä tai järjestöiltä. Valviran (2021) mukaan nuorisokotiyksiköt voidaan jakaa ilmoitus- ja luvanvaraisiin yksiköihin. Vain luvanvaraiset yksiköt voivat olla ympäri vuorokauden toimivia, joiden on lisäksi pystyttävä vastaamaan Valviran asettamista toiminnallisista ja taloudellisista vel-

voitteista. Ilmoituksenvarainen toiminta puolestaan on nimensä mukaisesti tyyppillisemmin avohuolto- ja kuntoutustyyppistä palveluntarjoamista, jossa asiakkaat eivät vietä pitkiä aikoja ympärivuorokautisesti (Valvira, 2021).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen nuorisokotia oikeudenmukaista kohtelua toteuttavana instituutiona, jonka asiakkailta on sekä kansallisia (Sosiaalihuoltolaki, 710/1982), että kansainvälisiä (Lasten oikeuksien sopimus, 1989) oikeuksia palvelun laadun ja elinolojen suhteen. Lastenkotien ja sijaishuollon toiminnassa on havaittu useita epäkohtia 1900-luvun varrella (Hytönen ym., 2016) ja kuvaukset sen ajan asukkaiden kokemuksista ovat raskaita. Kodin ulkopuolelle on vuoden 2020 selvityksen (Forsell, Kuoppala & Säkkinen, 2020) mukaan sijoitettu 19 086 lasta tai nuorta, joka on käytännössä 1,6 % kaikista alle 20-vuotiaista Suomessa. Suomalaistutkimuksen (Koivula, 2021) mukaan 18 % sijoituksessa olevista nuorista on kokenut kaltoinkohtelua aikuisen toimesta, joten nuorten oloissa on edelleen havaittavissa haasteita tälläkin vuosituhannella. Tästä huolimatta lasten mielipiteitä on nostettu oikeudenpäättöksissä niukasti esiin (Pösö & Enroos, 2017; Magnus & Skivenes, 2015). Sosiaalihuollon palveluissa ja toteuttamisessa on edetty kuitenkin asiakaslähtöisempään suuntaan, mikä näkyy työntekijöiden ilmoitusvelvollisuutena (Sosiaalihuoltolaki, 30.12.2014/1301 48§-49§), valtakunnallisessa aluehallintavirastojen laadunvalvonnassa (Sosiaalihuoltolaki 710/1982, 3 § 1 mom., kuntalaki 10 §) ja asiakkaan vastaavan sosiaalityöntekijän valvontavastuuna (Lastensuojelulaki 24§).

Kaikkien nuorisokotien tavoitteet yhtenevät turvallisuuden, kodin omaisuuden ja kuntouttavan asuinkohteen luomisessa nuorelle. Näiden pääkohtien lisäksi nuorisokodeilla voi olla myös toimipaikkakohtaisia painotuksia tai erityisosaamisia. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelun käsikirjan (2021) mukaan lapsi- ja nuorisokotien toiminnan ”selkärankana” toimii kokonaisuus, johon kuuluvat taulukossa 1 esitetyt toimet.

Nuorisokodin arki	
Päivärytmin ylläpito	Päivittäisten askareiden ja vuorokausirytmien kautta kuntouttaminen ja arjen muodostaminen.
Harrastukset	Harrastusten tukeminen ja etsiminen kuntoutumisen tukemiseksi. Toiminnallisen arjen ja erilaisten kokemusten nähdään tukevan tukevan lapsen kuntoutumista ja elämäntilannetta.
Palaverit	Lasten elämäntapahtumista ja arjen järjestämisestä pidettävät kokoontumiset tilanteen edellyttämällä kokoonpanoilla.
Koti-iltojen pitäminen	Yhteisöllisiä koko nuorisokodin asukaskirjoa osallistavia toimintahetkiä.
Yhteistyö syntymävanhempien kanssa	Syntymävanhempien mahdolliset tapaamiset, keskustelut ja kuulumisen vaihtamiset. Tuen ylläpitäminen tilanteiden muuttuessa ja kodin yhteydenpidon auttaminen.
Omahoitajaperiaate (sosiaalihuoltolain 42§:n edellyttäjä)	Lapselle määrätään tyypillisesti oma aikuinen, johon ollaan ensisijaisesti yhteydessä lapsen arjen asioissa asuessaan nuorisokodissa. Perhekeskeisyys pidetään silti ensisijaisena arvona.

Taulukko 1. Nuorisokodin toiminta (Lastensuojelun käsikirja, 2021).

Nuorisokodin toiminnan taustalla on havaittavissa selkeä kuntoutumisorientaatio, jossa arki suunnitellaan lapsen etujen mukaisesti (Valvira, 2021; Lastensuojelun käsikirja, 2021). Kuntoutumisen kautta hyödyt ovat mahdollisimman kauaskantoisia lapsen mielenterveyden ja fyysisien hyvinvoinnin kannalta. Edellä mainitun kaltainen kokonaisvaltainen hyvinvoinnin tarkastelu ja tukeminen vaikuttaa perustellulta, sillä Kananojan ja kollegoiden (2017) mukaan pitkäkestoisilla hyvinvoinnin haasteilla on lukuisia toisiaan muistuttavia piirteitä. Tällöin kuntoutumiseen ja yleiseen hyvinvointiin ja arkielämän tasapainoon pyrkivän toimintaotteen käyttäminen voi tukea mahdollisimman laajaa sosiaalityön asiakas-kuntaa. Myös Lastensuojelun käsikirja (2021) toteaa, että lasten tunne-elämän haasteisiin päästään paremmin käsiksi toiminnallisuuden ja kokemuksellisuuden kautta.

1.3 Vapaus ja sen rajoittaminen – Rawlsin ajattelun soveltaminen

Nykyinen käsitys yhteiskunnasta sosiaalisten sopimusten ylläpitäjänä ja mahdollistajana on filosofian piirissä tuhansia vuosia vanha teoria, jonka muotoutumiseen ovat omilla ajatuksillaan osallistuneet monet filosofit. Esimerkiksi Jean-Jacques Rousseau koki epätasa-arvon juurtuneen syvälle yhteiskunnan syvimpään olemukseen (ks. Rousseau, 2004; Dunn & May, 2002). Immanuel Kant puolestaan argumentoi 1700-luvulla perustavanlaatuisen ihmisen vapauden edellyttävän osallistumista sosiaalisen sopimukseen yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämiseksi (Kant & Walker, 2007, 473). John Rawls (1999) toi sopimuksenvaraisen sosiaalisen yhteiskunnan takaisin filosofiseen keskusteluun 1970-luvulla kuvaamalla hypoteettista yhteiskuntajärjestystä, joka on rakennettu yhteiskunnan vähäosaisimpien tasa-arvoisuuden kautta. Rawlsin (1999) kuvaama vähäosaisten kautta rakennettu yhteiskuntamalli soveltuu suomalaisen nuorisokoti-instituution ja sosiaalihuollon tarkasteluun, sillä tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ylläpitäminen ovat olleet jo pitkään suomalaisen sosiaalihuoltojärjestelmän virstanpylväitä.

John Rawls (1999) näki ihanteellisen sopimuksenvaraisen yhteiskunnan nojaavan **hypoteettiseen alkutilaan** (Rawls, Näreaho, Sihvola, 2007), jossa ihmiset päätyvät **tietämättömyyden verhon** takaa aina samankaltaiseen heikommän etua noudattavaan yhteiskuntajärjestykseen (ks. Taulukko 2). Mandlen (2009) tulkinnan mukaan Rawlsin esittämän kuvitteellisen tilanteen taustalla oli ajatus tasapäisestä aloitustilanteesta, jossa ihminen ei itse ennen syntymäänsä tiedä, mihin asemaan hän tulee yhteiskunnassa sijoittumaan. Mahdollisuudet syntyä heikkoasemaiseen tai varakkaaseen asemaan olisivat yhtäläiset, jolloin hypoteettisessa alkutilassa kannattavinta olisi valita yhteiskunta, jossa kaikki sen jäsenet ovat tasa-arvoisessa asemassa. Näiden alkuolettamusten lisäksi Rawls (1999) korosti **keskeisimpien instituutioiden** kuten perheen, oikeuslaitoksen ja

talouden merkitystä yhteiskunnan perusrakenteena, sillä niiden nähtiin ohjaavan ja määrittävän yksilöiden käsityksiä tulevaisuuden mahdollisuuksista ja velvoitteista.

Käsitteen "reflective equilibrium", eli **harkintatasapainon** (Rawls, Näreaho, Sihvola, 2007) tarkoitus on toimia Rawlsin ihanneyhteiskunnassa moraaliarvostelmien muodostuksen välineenä. Harkintatasapaino kuvasi Mandlen (2009) havaintojen pohjalta Rawlsin käsitteistä poiketen yhteiskunnan toimintaa moraalilauseلمien päätäntä- ja harkintatasolla. Tasapainoisia, oikeutettuja päätöksiä pystytään tekemään, jos yhteiskunnan jäsenten omat oikeudenmukaisuusperiaatteet on otettu huomioon päätöksenteossa ja ne ovat tasapainossa moraalilauseلمien kanssa (Rawls, 1999). Tasapaino on Rawlsin teoriassa Jacksonin ja Smithin (2005) havaintojen mukaan herkkä ja harvoin pysyvä, jossa painaa osalta yhteiskunnan periaatteet ja toisaalta tapausten synnyttämät arvostelmat. Moraaliarvostelma nähdään perinteisesti filosofiassa julkisesti lausuttuna moraalinormina (Stewart, 2006), mutta Rawlsin harkintatasapaino käänsi moraaliarvostelmien perustan alttiiksi muutoksille, joka mahdollistaa joustavamman moraalikäsitteiden muutoksen todisteiden ja uusien tapausten pohjalta (Mandle 2009).

Käsitteet	Käsitteiden merkitys	Käsitteet	Käsitteiden merkitys
Tietämättömyyden verho ja hy-poteettinen alkutila	Hypoteettiset yksilöt päätyvät samoihin oikeudenmukaisuuden periaatteisiin valitessaan niitä omaa tulevaa yhteiskuntajärjestystä varten. Tärkeää on, etteivät yksilöt tiedä valitessaan tulevasta yhteiskunnastaan kaikkea.	Keskeisimmät Instituutiot - Basic structure	Vaikuttavat odotuksiin, oikeuksiin ja velvoitteisiin omasta tulevaisuudesta. Yhteiskuntakohtaisia.
Oikeudenmukainen yhteiskunta - A-well-ordered society	Oikeudenmukaisuus on tärkein ominaisuus, eikä eduista neuvotella edun nimissä.	Harkintatasapaino	Oiketettu käsitys on saavutettava tilassa, jossa sekä yhteiskunnan jäsenten, sen oikeudenmukaisuusperiaatteiden, että periaatteiden pohjalta muodostettujen käytäntöjen kokonaisuus on tasapainoinen moraaliarvostelmien tekemiseksi.

Taulukko 2. Rawlsin oikeudenmukaisen yhteiskunnan käsitteet. (Rawls 1999)

Ammatillisen harkinnan moraalisisista periaatteista puhuessa on mainittava vielä akrasian käsite, kirjaimellisesti käännettynä tahdon heikkouden käsite. Alun perin antiikin Kreikan filosofi Platonin esittelemä termi kuvaa tilannetta, jossa ihminen vastoin omaa yleistä etuaan arvioi tilanteesta saavutettavan hyödyn omaa kokonaisvaltaista etua suuremmaksi (Mele, 1986). Tyypillisesti akrasiasta käytetään esimerkkeinä herkuttelua, päihteidenkäyttöä, tai pettämistä parisuhteessa (Mele, 1986), mutta sen soveltaminen ammatillisen harkinnan yhteydessä on usein välttämätöntä nuoren käyttäytymisen ymmärtämiseksi ja hänen auttamiseksi. Yksilö, kuten nuorisokodin asukas, voi luulla toimivansa jollakin hetkellä tilanteen edellyttämällä tavalla, mutta ei pysty välttämättä arvioimaan kaikkia tilanteen tosiasioita rationaalisesti (Aulikki & ym. 2017). Tilanteiden toistuvuus nähdään usein akrasian todisteena (Horowitz 2014), joka nuoren kohdalla voisi tarkoittaa esimerkiksi toistuvaa liikkumista rajuun juhlimiseen taipuvissa kaveriporukoissa. Tällöin ohjaaja saattaa nojata omiin todisteisiinsa nuoren huonosta olostsa seuraavana päivänä, humalatilanteiden aiheuttamista pienistä lakirikkeistä ja kouluarvosanojen laskusta ja päättää, ettei nuorella ole asiaa juhlimaan keskellä viikkoa vastoin hänen omaa tahtoaan akrasian nojalla.

Lapsilla vapauden soveltaminen ja ymmärtäminen on luonnostaan ristiriidassa vapauden määritelmän kanssa. Autonomia ja itsensä toteuttaminen ovat lapsella väistämättä sidonnaisia huoltajaan, jonka kautta vapautta tulkitaan. Vapaus on käsitteenä abstrakti ja huoltajilla on oma tulkintansa lapsen vapauden sopivasta mahdollistamisesta kasvatuksessa. Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017) todetaan, että lasten ja nuorten mielipidettä ja toivomuksia on noudatettava, kun lapsi kykenee muodostamaan oman käsityksensä asioista. Vapauden ja itsemääräämisoikeuden rajana pidetään lasten kykyä ymmärtää olevansa tilanteessa, jolla voi olla eri seurauksia ja tulemia omien tai muiden tekemien valintojen, perusteella (ks. Lastensuojelulaki, 2007/417; Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017). Kestilän (2016) mukaan lasten asemaa itsenäisenä ajattelijana ei nähty kunnioitettavan lain edellyttämällä tavalla lastensuojelun asiakkaana.

Kantilaisessa filosofiassa vapaus on jaettu tyypillisesti näkemykseen positiivisesta ja negatiivisesta vapaudesta (Kant & Walker 2007). Negatiivisessa vapaudessa ulkoa tulevien pakotteiden ei tulisi estää yksilöä tekemästä omia valintojaan, jota myös muiden ihmisten tulisi kunnioittaa vapauden toteutumiseksi (Syrjämäki 2007, Lagerspetz 1998). Positiivisessa vapaudessa ihmisen hyveellisyys tavoittelu ja itsensä aito toteuttaminen nähdään vapauden korkeimpana muotona (ks. Carter, 2021; Dimova-Cookson, 2020). Lasten rajoittamaton vapaus voidaan nähdä modernissa pohjoismaisessa kasvatusyhteiskunnassa vanhemmuuden puutteena, joten täydestä negatiivisesta vapaudesta ei lasten kohdalla ole kyse. Toisaalta liian rajoittavan ja tunnekylmän kasvatusotteen on havaittu tutkimuksissa mahdollisesti vaikuttavan negatiivisesti lapsen sosioemotionaaliseen kehitykseen (Baker & Hoerger 2012). Haasteena lapsen vapaudessa ja sen rajoittamisessa on riittävän perusteltu ohjaava ote, joka tukee itseohjautuvuutta, mutta ei rajoita lapsen mahdollisuuksia toteuttaa itseään.

Vaikka Rawlsin (1999) analyysi on alun perin laadittu yhdysvaltalainen yhteiskuntajärjestys mielessä, tietämättömyyden verhon käsite mahdollistaa teorian yleistämisen sen syntymäkontekstin ulkopuolelle. Koko teorian oikeutuksen taustalla on ajatus objektiivisesta heikomman eduksi järjestetystä yhteiskunnasta, joka itsessään puoltaa teorian hyödyntämistä myös pohjoismaisessa kontekstissa. Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteita on hyödynnetty aikaisemmin suomalaisessa kontekstissa muun muassa hyvinvointiyhteiskunnan tarkastelussa (Karasvirta 2009), huume politiikan arvioinnissa (Sarvanni 1997) ja ulkopoliitikassa (Mäkinen 2007).

Rawlsilaisen yhteiskunnallinen tasa-arvokäsitys voidaan nähdä utilitaristisena, eli teon määrittämisenä sen tuodun hyvän perusteella. Samanaikaisesti Rawls itse kuitenkin kritisoi Päivänsalon ja Mäkisen (2009) havaintojen mukaan perinteistä utilitarismia riittämättömäksi yhteiskunnan toiminnan kannalta. Rawls (1999) hahmotteli muun muassa rangaistuskäytännön toimivan käytäntöutilitarismin tavoin, jolloin rangaistus päätetään vakiintuneiden rangaistuskäytäntöjen kautta puhtaan suuremman hyvän harkitsemisen sijaan. Rawlsilaisen

ajattelun kautta voidaan arvioida yhteiskuntamallin joustavuutta ja sen kykyä palvella heikoimmassa asemassa olevan etua.

1.4 Tutkimuskysymys

Nuorisokodin arki on täynnä haastavia tilanteita, jotka edellyttävät eettisesti harmaalla alueella tehtäviä nopeita päätöksiä päivittäin (Aulikki, Lähteinen, Marjamäki & Aho, 2007). Arjen tilanteiden lisäksi sosiaalipalveluiden uudistus tuo lisää epävarmuutta ja rakenteellisia muutoksia nuorisokodin toimintaan niin asukkaiden kuin sen ohjaajien kannalta. Suomen sote-uudistus (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2022) tähtää tasa-arvoistamaan sosiaalipalveluita koko maan alueella, jossa palveluiden tarjoamisesta vastaa tulevaisuudessa kuntien sijaan hyvinvointialueet.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selkeyttää vapauden rajoittamisen päätösprosessia ja tarjota teoreettinen viitekehys lain ja sopimusten tulkitsemiselle tasa-arvoisemman päätöksenteon tueksi. Lapsuus ja lapsuuteen liitettävät oikeudet nähdään lainsäädännöllisesti tyypillisesti aikuisten tarjoamina etuuskina voimaannuttavan vapauden tukemisen sijaan (Arce 2012). Lapsen ja nuoren ääntä voidaan vahvistaa tuomalla esiin lapsiin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä ja niiden moraaliseen oikeutukseen liittyviä filosofisia käsitteitä ja oikeutuksia. Sosiaalihuollon toiminta on tyypillisesti diskursiivista, joten puhekulttuurissa ja eri asiakirjoissa esiintyvien käsitteiden rakentamilla mielikuvilla on konkreettisia vaikutuksia lasten ja nuorten minäkuvaan ja osallisuuteen (Devlieghere & Gil-lingham 2021). Akateeminen kielenkäyttö on yksi sosiaalihuollon käytänteisiin vaikuttavista elementeistä, jonka kautta asiakkuuden, vapauden ja kuntoutumisen käsitteet muodostetaan. Tuomalla omassa tutkimuksessani esiin lasten ja nuorten asemaa ja oikeuksia voimaannuttavia sekä paljastamalla heikentäviä ele-

menttejä nuorisokotien toimintaa ohjaavista asiakirjoista tuen lapsilähtöistä tutkimusdiskurssia. Lähestyn tutkimuksessa vapautta ja sen rajoittamista käsitteellisesti, filosofisesti ja paikoitellen käytännön tasolla.

Tarve tälle tutkimukselle kumpuaa omista työelämän tilanteista ja kokemuksista lasten sosiaalityön ja pedagogiikan työkentällä. Lait ja nuorisokotien toimintaa ohjaavat asiakirjat ovat kokemukseni mukaan laadittu nuoren etua silmällä pitäen, mutta lakeja tulkittaessa sekä nuoren, että työntekijän asema on usein sekava ja kontekstisidonnainen. Käytännön tilanteista heränneiden havaintojen pohjalta tutkimuskysymykseni muotoutuivat seuraavasti:

- 1) Minkälaisia merkityksiä vapaudelle ja sen rajoittamiselle rakentuu nuorisokotien toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa?
- 2) Miten vapaudelle annettuja merkityksiä voidaan tulkita Rawlsin teorian valossa?

2 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimus toteutettiin laadullisena sisällönanalyysinä, jossa aineiston keräämisessä hyödynnettiin dokumenttianalyysia. Aineistona tutkimuksessa käytettiin nuorisokotien toimintaa ohjaavia lakeja ja kansainvälisiä eettisiä linjauksia ja sopimuksia. Tutkimuksen aineisto on laadittu alun perin yhteiskunnallisten linjausten ja perusoikeuksien noudattamisen takaamista varten, jolloin aineiston hyödyntäminen on täysin retrospektiivistä.

2.1 Dokumenttien luonne tutkimusaineistona

Dokumenttianalyysissa empiiristä tietoa kerätään sähköisiä tai painettuja asiakirjoja tutkimalla ja tulkitsemalla. Näin saavutetaan parempaa ymmärrystä ja uusia näkökulmia tarkasteltavasta ilmiöstä tutkimusaineistolla, jonka syntyyn tai muotoutumiseen tutkijalla ei ole ollut osuutta (Silverman, 2007). Asiakirjat, lakiteksti ja muut dokumentit ovat tiedonkeruumuotona hyvän tieteenharjoittamisen periaatteiden (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012) mukaisia, sillä asiakirjat ovat painamisen tai julkaisun jälkeen muuttumattomia. Tutkimusasetelma, tai tutkija eivät vaikuta itse asiakirjan olemisen tapaan tai sen tarjoamaan tietoon. Lakitekstit ja kansainväliset asiakirjat ovat useimmissa tapauksissa julkisia ja niiden muutokset on selvästi dokumentoitu, joka noudattaa hyvän tutkimusetiikan periaatteita (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012) läpinäkyvyyden osalta. Dokumenttianalyysissa ei usein ole aineiston keräämisen haasteita, sillä asiakirjoja, kirjallisuutta ja ammattilaisdokumentaatiota on saatavilla runsaasti. Kyse on usein datan tehokkaasta valikoinnista sen keräämisen sijaan, jolloin tulostarvioinnissa ei tarvitse huolehtia tiedonkeruun aineisto- ja vastausmääristä (Bowen, 2009.)

Dokumenttien osuudesta aktiivisina ihmisen toiminnan osana ja ohjaajana on nostettu esiin keskustelua viime vuosikymmeninä (Bowen 2009; Prior

2008). Asiakirjojen, kuten lakien ja säädösten vaikutus on paljon yksisuuntaista ”ohje - ohjeistettava” -suhdetta monimutkaisempi, jolloin teksti on yksi toimijoista sosiaalityön kentällä yhdessä sen laatineiden ja sitä noudattavien työntekijöiden kanssa. Tekstien monimuotoisen yhteiskunnallisen vaikutuksen vuoksi niitä kutsutaankin *sosiaalisiksi tosiasioiksi*, joita tuotetaan ja jaetaan sosiaalisesti järjestäytyneillä tavoilla (Silverman, 2007; Bowen, 2009). Tutkimuksessa tarkasteltavat dokumentit mahdollistavat tutkittavan ilmiön tarkastelun monialaisuuden ja rajoittamisen oikeudellisuuden näkökulmasta. Aktiivisina toimijoina nuorisokodin toimintaympäristössä ovat silloin työntekijät, heidän ammatillisuuttaan määrittelevät asiakirjat sekä dokumenttien määrittelemät asiakkaat, joilla asumispalvelu on suunnattu.

2.2 Tutkimusaineiston keruu

Nuorisokotien toimintaa ohjaavien asiakirjojen analyysin pohjaksi keräsin Suomen lainsäädännön lakeja, joissa mainittiin vapauden tai sen rajoittamisen käsitteitä. Hain lakeja Finlex.fi-sivuston kautta, jossa jokaisen lain verkkosivun kohdalla käytin hakusanoja ”vapa-”, ”rajoit-”, ”oikeu-”, ”laps-”, sekä ”turv-”. Hyödyntämällä sanojen kantamuotoja hakutuloksiin päätyi enemmän taivutusmuotoja sekä aiheeseen liittyviä lähikäsitteitä. Lopulliseen analyysiin päätyivät haun pohjalta seuraavat lait: perustuslaki, sosiaalihuoltolaki ja mielenterveyslaki. Lisäksi valitsin tutkimukseen manuaalisesti ihmisoikeussopimuksen sekä lasten oikeuksien sopimukset, sillä nämä kaksi sopimusta ovat niihin sitoutuneille valtioilla sitovia asiakirjoja vapauden rajoittamista koskevassa päätöksenteossa.

Tutkimukseen valikoitui sekä kansallisia että kansainvälisiä lakeja. Vertailukohdaksi on lisätty sosiaalityön kansainvälisen järjestön linjaus sosiaalityön tavoitteista ja etiikasta. Dokumenttianalyysin ensisijaisena tavoitteena oli

koota yhteen sellaisia lakeja, jotka koskettavat nuorisokodeissa tapahtuvia vapauden rajoittamista koskevia haasteita ja nuoriskodin asukkaiden oikeuksia.

Vapauden rajoittamista koskevat lait, säädökset ja sopimukset		
Kansalliset	Kansainväliset	Muut (Ei velvoittavat)
Perustuslaki*	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 85–86/1998). ***	Sosiaalityön kansainvälinen järjestö (IFSW)
Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) **, lastensuojelulaki (2007/417)	Lasten oikeuksien sopimus (1989) ****	Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021)
Mielenterveyslaki (1990/1116) *****		

Taulukko 3

Lait ja säädökset vapauden rajoittamisessa

*7 §. Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, 19 §. Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon 22 §. Perusoikeuksien turvaaminen.

**5§. Lapsen etu 11 §. Sosiaalipalveluja on järjestettävä: 6) äkillisiin kriisitilanteisiin liittyvään tuen tarpeeseen; 7) lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemiseksi. 12 § Välttämättömän huolenpidon ja toimeentulon turvaaminen, 13 § Lapsen terveyden ja kehityksen turvaaminen.

*** 5§ 1. d) Alaikäiseltä riistetään vapaus lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi tai hänet pidätetään lain nojalla hänen saattamisekseen toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi.

**** 5§ Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa..., 12 § Lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

*****Sosiaalityön globaalit tavoitteet, eettiset reunaehdot ja kehitystavoitteet.

***** 2. luku, Hoito tahdosta riippumatta 8§. Hoitoon määräämisen edellytykset.

Perustuslain (1999/731) sisällyttäminen tutkimusaineistoon oli välttämätöntä, sillä se takaa Suomessa oikeuden henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen seitsemännen artiklan pohjalta. Lisäksi sosiaalihuollon toiminnan kannalta keskeiset perustuslain (1999/731) artiklat 19§ ja 22§ ovat mukana tarkastelussa. Lasten oikeuksien sopimus ja ihmisoikeussopimus ovat väistämättä mukana Suomalaisessa lainsäädännössä Suomen ratifioitua ihmisoikeussopimuksen 1990-luvulla.

Yhdessä sosiaalihuoltolain (1301/2014) kanssa perustuslaki toimii sosiaalihuollon palvelujen järjestämisen perustana. Siinä missä perustuslaki linjaa perusoikeudelliset oikeudet, sosiaalihuolto laki puolestaan rajaa ja tarkentaa sosiaalihuollon asiakkaille järjestettävien palvelujen toimintaa ja edellytyksiä. Lapsen eduksi toimiminen (1301/2014, 5§), huolenpidon ja toimeentulon turvaaminen (1301/2014, 12§) ja lapsen terveyden ja kehityksen turvaaminen (1301/2014, 13§) ovat osa nuoriskotiin sijoitetun lapsen elämää sekä vapauksien, että rajoitusten osalta. Sosiaalihuoltolain yleisessä säännöksessä (1301/2014, 1§) edellytetään sosiaalipalvelujen tasavertaisuutta ja kehoitetaan edistämään asiakaskeskeistä otetta sosiaalityössä. Tasa-arvoisuuden toteutuminen käytännön sosiaalityössä voi olla vaikeatulkintaista, minkä vuoksi sosiaalihuoltolain viidennessä luvussa (1301/2014, 47–49§) sosiaalihuollon toimintayksiköiltä edellytetään jatkuvaa omavalvontaa ja oikea-aikaista reagointia ilmoituksiin epäkohdista. Lastensuojelulaki (2007/417) tarjoaa selvittelyapua sosiaalihuollon ristiriitatilanteisiin rajaamalla välttämättömät kasvatustavoitteet, joita huoltajan on noudatettava.

Mielenterveyslaki valittiin tutkimukseen tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistä käsittelevän luvun vuoksi (1990/1116, 8§). Lain tarkoituksena on palvella kansalaisten terveyttä tilanteissa, joissa yksilö ei itse ymmärrä olevansa sairas tai pysty arvioimaan terveydentilaansa realistisesti. Mielenterveyden haasteet itsessään eivät ole riittävä hoitoon määräämisen perustelu. Jos henkilön suostumusta on vaikea saada tai hän vaarantaa oman terveytensä, voidaan hoitoon pakottamista pitää perusteltuna. Hoidon tarpeen on lisäksi oltava suurempi, kuin omasta ympäristöstä poistamisen aiheuttama haitta (Tilman, 2017). Nuorisokodissa mielenterveyslakia voidaan harkita muun muassa itsemurhailtiin tai vakavasti psykoottisen lapsen kanssa.

Sosiaalityön kansainvälisen järjestön, eli IFSW:n, (Jones & Truell, 2012) eettinen ohjeisto ja globaalit tavoitteet ovat mukana tarkastelussa, sillä järjestön laatimat sitoutumiset sosiaalihuollon kehittämiseen ovat osa Suomen sosiaalihuollon kehittämistä. Järjestön tavoitteet eivät ole kuitenkaan samalla tavoin sitovia kuin kansallinen lainsäädäntö, joten eettisten linjausten toteutumatta

jättäminen ei loukkaa perustuslain tai ihmisoikeussopimuksen kaltaisesta yhteiskunnallisista sopimuksista vapauden takaamisesta. IFSW:n (Jones & Truell, 2012) tavoitteet tähtäävät ihmissuhteiden merkitysten kehittämiseen, ihmisarvon tukemista ja taloudellisen tasa-arvon tavoitteluun.

2.3 Aineiston analyysi

Aineiston keräämisen jälkeen luin lait ja muun asiakirja-aineiston huolellisesti läpi. Tämän jälkeen keräsin laeista kohdat, joissa mainittiin vapautta tai sen rajoittamista koskevia artikloita. Sen jälkeen erottelin artikkelit laeista niin, etten nähnyt itse lakeja, joista artikkelit olivat peräisin, jotta pystyisin lajittelemaan artikkelit niiden vapauden määritelmän pohjalta. –Lajiteltuani lait neljään ryhmään, nimesin ryhmät niiden vapausmääritelmää kuvaaviksi. Aineiston lajittelun ja koodaamisen tulisi olla mahdollisimman toistettavissa tutkijasta riippumatta (Krippendorff, 2013), mutta samanaikaisesti ryhmien nimeämisessä ja tunnistamisessa on hyödynnettävä tutkijan omaa intuitiota ja hahmotuskykyä. Koodaamisen ja teemoittelun taustalla on tavoite tehdä analyysistä mahdollisimman läpinäkyvää narratiivista sisältöä, jota muut tutkijat ja lukijat voivat hyödyntää ilmiön ymmärtämisessä ja jatkotutkimuksissa (Drisko & Maschi, 2016). Modernin sisällönanalyysin tavoitteena on ylittää perinteisen symboliikan rajat (Krippendorff, 2013), jossa esimerkiksi lait voivat omata joitain muita merkityksiä kuin niiden sisäsyntyinen yhteiskunnallinen funktio. Tässä tutkimuksessa tarkastelin lakeja ja säädöksiä asiakirjoina, mutta analyysia varten lakien alkuperäisellä tarkoituksella oli vain toissijainen merkitys.

Lakien keräämisen jälkeen luin John Rawlsin teoksia ja hänen filosofiaansa kuvaavia teoksia läpi. Etsin teoksista vapauden rajoittamisen kannalta keskeisiä käsitteitä ja kokosin ne yhteen taulukkoon itse selittämieni määritelmieni kanssa. Tämän jälkeen vertasin käsitteiden määritelmiä aikaisemmin lajittele-

miini lakeihin ja etsin niistä yhtymäkohtia ja mahdollisia ristiriitaisuuksia. Yhtymäkohtien etsimisessä kiinnitin huomiota yhteiskunnallisiin elementteihin tai rakenteisiin, jotka muistuttivat valitsemiani Rawlsin käsitteitä. Kokosin nämä yhtymäkohdat taulukkoon 3.

Tutkimus oli kaksitahoinen, sillä Rawlsin teoriaan vertailun lisäksi analyysin tavoitteena oli antaa merkityksiä vapauden rajoittamisen asiakirjoille. Keskeisenä tarkkailun kohteena olivat rajoittamisen oikeutukset, olemassa olevien oikeuksien evääminen ja päätöksenteon tasapainoisuus suhteessa yksilön- ja yhteiskunnan etuihin. Analyysi oli perustaltaan aineistolähtöistä, jossa pääpaino oli valikoiduilla asiakirjojen tutkimuksen kontekstiin sopivilla kohdilla. Tutkimus siis eteni aineistolähtöisestä sisällönanalyttisestä tarkastelusta ryhmittelyn kautta teorialähtöiseen vertailuun, jossa löydöksiä refleктоitiin suhteessa teoreettiseen viitekehykseen. Dokumentit säilyivät alusta loppuun asti ensisijaisena lähteenä, eikä niiden kokonaismäärää muutettu tai poistettu analyysin aloittamisen jälkeen. Vaikka tutkimuksen analyysissä hyödynnettiin abduktiivista päättelyä, toteutin pääasiallisen viitekehysellisen analyysin vasta teemoittelun jälkeen, jolloin pystyin vertaamaan määrittelemiäni aineistoluokkia Rawlsin ydinkäsitteisiin yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien havaitsemiseksi.

Asiakirjojen analyysin löydösten teemoittelu edellytti asiasisältöjen yksinkertaistamista ja toisistaan erottelua, jotka molemmat kuuluvat Elon ja Kynkään mukaan (2008) erottamattomasti sisällönanalyysin tutkimusprosessiin. Yksinkertaistaminen korostui tässä tutkimuksessa, sillä etenkin lakiasiakirjat muistuttavat sanamuodoiltaan ja käsitteiltään toisiaan, jolloin pienikin käsitteiden eroavaisuus tai tietyn sanan pois jättäminen saattoi muuttaa vapauden merkitystä lain osalta merkittävästi. Aineistosta muodostetut havainnot asiakirjojen tavasta määritellä lasten vapautta mahdollistavat ilmiön lähestymisen tutkijana induktiivisesti. Aineistolähtöisen, eli *induktiivisen* tutkimusotteen etuna on varaukseton, teoreettisesta viitekehyksestä riippumattomampi ilmiön tarkastelu (Elo & Kyngäs, 2008), joka auttaa tutkijayhteisöä jäsentelemään ja ymmärtämään ilmiötä jatkotutkimuksia varten.

2.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksessa ei hyödynnetä yksityisyystietoihin nojaavaa aineistoa laisinkaan, jolloin yksilötason tietoturvariskejä ei synny tutkimuksen aikana. Lisäksi tutkimus nojaa julkisesti saatavilla oleviin asiakirjoihin, joiden tarkastelusta ja tulkinasta on tehty läpinäkyvää. Asiakirjojen laadullinen sisällönanalyysi suhteessa viitekehykseen edellyttää nyanssien ja kontekstin ymmärtämistä (Drisko & Maschi, 2015), johon määrällinen tutkimusote ei välttämättä sovellu hyvin ilman vaaraa liiallisesta operationalisoinnista. Dokumentti- ja sisällönanalyysin yhdistelmä vaikutti sopivalta metodiikalta yksilöllisen aineistolähtöisen tutkimuskysymyksen selvittämiseen.

Dokumenttilähtöisessä tutkimuksessa tarkasteltavien asiakirjojen esittämiä asioita ei voida ottaa itsestään selvyyksinä. Asiakirja on laadittu kohdeyleisö ja sen välittämä viesti mielessä, jotka myös tutkijan on huomioitava tutkimuksen lähtökohdista alkaen (Bowen, 2009). Tutkimuksen keskeisenä teemana on vapauden ympärille rakennettu lainsäädäntö, jolloin lakien määritelmää on pystyttävä tarkastelemaan kriittisesti ja moniulotteisesti. Vaikka tutkimusasetelma ei vaaranna yksityisyystietoja, voi puolueellinen tarkastelu ja dokumenttien laatimisperusteiden aliarvioiminen vähentää tulosten merkityksellisyyttä.

Yksi sisällönanalyysin haasteista oli ryhmittelyn määrän ja tarkkuuden tasapaino. Vähäinen analyyttisten kategorioiden määrä voivat johtaa sekamuotoisiin ryhmiin, kun taas runsas määrä ryhmiä voi indikoida aineiston analysoinnin vaikeuksista (Elo & Kyngäs, 2008). Analyysin seurauksena muodostui neljä eri vapaudelle ja sen rajoittamiselle annettua merkitystä, joiden välillä ei ollut suurta risteämää. Ryhmittely vaikutti loogiselta, sillä aineistot sijoittuivat selkeästi vain yhteen kategoriaan. Kaksi kategoriaa neljästä sisältää enemmän tulkinnallista käsitystä vapauden merkityksistä, kun taas kaksi muuta ovat hyvin binäärisiä sisältönsä puolesta. Aineisto edusti suhteellisen tasaisesti kutakin merkitystä, mikä

indikoi onnistuneesta analyysivaiheesta. Tulososiossa analyysin tulisi näkyä aineistoesimerkkien ja siitä johdettujen ryhmittelyjen kautta (Drisko & Maschi, 2015), johon pyrin tuomalla esiin aineistoesimerkkejä kustakin vapaudelle annettusta merkityksestä ja analysoimalla niitä.

Lakien ryhmittelyssä ja vertailussa olisi saattanut hyötyä muiden pohjoismaiden asiakirjojen hyödyntämisestä yhtymäkohtien ja eroavaisuuksien osoittamiseksi. Nykyisellään tutkimustulosten pohjalta on vaikea osoittaa, ovatko vapauden merkitykset jakautuneet tutkimuksessa kuvatulla tavalla kaikissa pohjoismaissa. Sisällönanalyysin tavoitteena voidaan nähdä Driskon ja Maschin (2015) mukaan tieteellisen tiedon tuottamisen lisäksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelun, jossa analyysin tulisi johtaa konkreettisiin toimiin ja uusiin yhteiskunnallisiin haasteisiin. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteiden tavoin tutkijan itsensä on tarpeellista reflektoida omia tavoitteitaan, näkemyksiään ja asenteitaan (Drisko & Maschi 2015, s. 116–117), jotta tutkijayhteisö pystyy ottamaan edellisen tutkijan puolueettomuuteen vaikuttavat seikat huomioon jatko- ja toistotutkimuksissa. Tässä tutkimuksessa tuin läpinäkyvyyttä ja toistettavuutta tuomalla esiin analyysimetodiani, kategorisoinnin periaatteita ja analyysin tuloksia esimerkkien kautta. Pyrin tutkimuksessa huomioimaan molemmat potentiaalisen vapauden konfliktin osapuolet tasapuolisesti, vaikka tietyissä konteksteissa osapuolet eivät ole tasavertaisessa asemassa toisiinsa nähden iän, lain takaaman turvan, tai muiden seikkojen puolesta.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli lisätä keskustelua nuorisokodin rajoitustoimista ja selvittää, millaisia vapauskäsitteitä toimintaa ohjaavat asiakirjat sisältävät. Tulevana erityisopettajana havaitsen vaikeiden elämäntilanteiden aiheuttamien epänormatiivisten perhe- tai asumismallin omaavien lasten kuuluvan vähemmistöön ja siten erityispedagogiikan piiriin. Koin onnistuneeni tuomaan esiin epäkohtia ja haasteita, joita tämän vähemmistön jokapäiväiseen elämään kuuluu tutkimuskysymyksiin vastaamisen ja teoriataustan käsittelyn kautta. Tutkimuksessa oli riskinä lakien ylitulkitseminen ja henkilökohtaisten asenteiden vaikutus analyysin tuloksiin, joita pyrin ehkäisemään läpinäkyvyy-

dellä, toistettavalla analyysiprosessilla ja viitekehyksen hyödyntämisellä tulosten arvioinnissa. Vaikka tutkimuksessa havaittiin vapauden eri merkityksiä, ei pro gradu -tutkielman laajuus riitä vapauden käytännön edellytysten systemaattiseen tarkasteluun koko suomen, tai edes yksittäisen nuorisokodin tasolla samassa tutkimuskokonaisuudessa. Jatkotutkimuksissa tulisi huomioida vapauden rajoittamista koskevan lainsäädännön tulkinnallisuus ja sekavat rajapinnat, joiden tarkastelu käytännön kokemusten asiantuntijoiden ja asukkaiden kanssa antaisi konkreettisia kehitysvälineitä sosiaalipalveluiden parantamista varten.

3 LÖYDÖKSET

Aineiston sisällönanalyysin pohjalta löytyi useita vapauden merkityksiä. Vapautta ja sen rajoittamista koskevat asiakirjat määrittivät vapautta ehdottomaksi, ehdolliseksi, asiakkuuden määrittämäksi tai ansaituksi oikeudeksi. Ihmisoikeuksien ja lasten oikeuksien sopimukset kuvasivat vapautta ehdottomana oikeutena, johon asiakirjasta riippuen lapsella tai ihmisellä on kiistämätön oikeus tilanteesta riippumatta. Suomen lainsäädännössä vapauden rajoittamiselle asetettiin ehtoja ja sen menettäminen nähtiin väliaikaisena suuremman edun palveluna. Perustuslaki takaa oikeuden elämään ja vapauteen, mutta mahdollistaa samalla vapauden menetyksen tuomioistuimen määräyksestä rangaistavan teon yhteydessä. Sosiaalihuolto- ja mielenterveyslaissa vapauden määritelmä on ehdollisempi, jos lapsi tai nuori on potentiaalisesti vaarallinen itselleen tai ympäristölleen.

3.1 Ehdoton vapaus

Ehdoton vapauden merkitys on välittömin ja yksinkertaisin vapauden muoto, joka viittaa perustavanlaatuisen oikeuteen olla vapaa yksilö. Ihmis- ja lapsen oikeuksien sopimus takaa lapselle oikeuden kasvuun, kehitykseen ja vapauteen sen lukuisissa merkityksissä, kuten uskonnonvapauden ja itsensä toteuttamisen kautta. Vapauden merkitys on ehdoton, sillä sen kumoamiseksi hyväksytään molemmissa sopimuksissa vain äärimmäisen painavat syyt, kuten poikkeuslain alaiset tilanteet ja rikosten oikeudelliset seuraamukset. Myös Suomen Perustuslaki sisältää kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kaltaisesti ehdotonta vapauden määrittelyä, jossa vapaus nähdään perustavanlaatuisena oikeutena.

Esimerkki 1

Jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. ” (Ihmisoikeuksien yleissopimus 85–86/1998, 5§)

Esimerkki 2

”Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

...henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.” (perustuslaki 1999/731, 7§)

Esimerkki 3

We seek universal implementation of the international conventions and other instruments on social, economic, cultural and political rights for all peoples, including, among others, the rights of children; older people; women; persons with disabilities and indigenous peoples and the end to discrimination on the grounds of race and sexual orientation. (Jones and Truell 2012).

Molemmissa esimerkeissä 1 ja 2 pronomini ”jokainen” viittaa oikeuksien universaalisuuteen eli kaikkia ihmisiä koskevuuteen. Vapauden lisäksi perustuslaissa korostetaan oikeutta turvallisuuteen ja koskemattomuuteen, joista jälkimmäinen voidaan nähdä itsessään vapauden yhtenä elementtinä. Ihmisoikeussopimuksessa ja perustuslaissa ei kuitenkaan tarkemmin eritellä, mitä vapaudella, turvallisuudella tai koskemattomuudella tarkoitetaan laajemmin. Esimerkin 2 mielivaltaisuuden mainitseminen vähentää sopimuksen tulkinnallisuutta ja luo vapaudelle lain takaaman statuksen, mihin puuttuminen edellyttää jo olemassa olevien lakien noudattamista. Vapauden rajoittaminen on tiukasti rajattua, eikä tulkinnalliselle vapauden rajoittamiselle jää erittäin painavien syiden ulkopuolella tilaa. Lapsen vapauteen puuttuminen on perusteltua vain lakiin nojautumalla, jolloin lapsen etua on edelleen noudatettava ensisijaisesti. Sanoitus ei siten sisällä ehdollisuutta ja sen oikeuksien kattavuus on helppo ymmärtää. Esimerkissä 3 sosiaalityön kansainvälisen järjestön, ISFW:n tavoitteet puolestaan tähtäävät eh-

dottoman vapauden soveltamiseen kaikissa sosiaalipalveluissa globaalisti. Järjestön tekstissä viitataan myös kansainvälisiin sopimuksiin, joihin Suomi on jo sitoutunut.

3.2 Ehdollinen vapaus

Ehdollisella vapaudella tarkoitetaan sitä, että vapauden loukkaaminen nähdään perusteltuna yksilön suojelemiseksi, tai hänen etunsa valvomiseksi. Ehdollisuus syntyy asiakirjojen sanoitusten ja vapauden rajoittamista koskevien käsitteiden tulkinnallisuudesta. Jokaiselle tarkoitettu vapaus jakaantuu ihmis- ja ikäryhmien kannalta eri lailla ehdollisessa vapaudessa. Perustuslaki ei määrittele lapsen vapautta ja lapsuutta itsessään vapauden merkityksestä puhuttaessa. Tasa-arvoisuus ja yksilöllisyys on huomioitu erillisoikeuksina aikuistenkaltaisina oikeuden ja tasa-arvon osallisina, mutta lapsen vapautta ei nähdä aikuisen vapautta erityisempänä.

Esimerkki 4

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (perustuslaki 1999/731, 6§)

Esimerkki 5

Alaikäiseltä riistetään vapaus lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi tai hänet pidätetään lain nojalla hänen saattamiseksi toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi. Henkilöltä riistetään vapaus lain nojalla tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönsä tai irtolaisuutensa vuoksi; (Ihmisoikeuksien yleissopimus 85-86/1998, 5§, d,e.)

Esimerkissä 4 vapauden ehdollisuus syntyy siitä, että lapsen päätöksentekovalan kriteeriksi asetetaan riittävä kehitystaso. Kehitystason käsitettä ei ole avattu asiakirjassa tarkemmin, mutta se viittaa todennäköisesti sosioemotionaalisen ja kognitiivisen kehityksen tasoon. Lapsen vapauden ja kuulemisen sitominen ke-

hitystasoon tarkoittaa, ettei lapsi voi itse määrittää omaa kypsyytään tai valmiuttaan päättää asioistaan. Lapsen kuuleminen on sidottu havaittuun kypsyytteen ja muun ikäryhmän keskivertokehitykseen, joka tekee vapauden merkityksestä ehdollisen. Myös esimerkissä 5 vapauden määritelmä voidaan nähdä ehdollisena, vaikka siinä ihmisille, etenkin lapsille taattu turva vapauteen on ensisijainen arvo. Vapauden menettäminen on kuitenkin mahdollista painavista, sairaus- tai geopoliittisista tekijöistä, kuten pandemioista ja sotatilanteista. Lisäksi mielenterveyden, alkoholismien ja huumeidenkäytön mainitseminen vapauden rajoittamisen mahdollistajina viittaa ehdolliseen vapauteen, ja näiden ongelmallisuuden määrittelyn raja vaihtelee usein maittain ja yksilöittäin. Seuraavissa esimerkeissä vapauden käsitteen ehdollisuutta puolestaan rakennetaan suhteessa lapsen huoltajuuteen.

Esimerkki 6

” Ennen hoitoon määräämistä on selvitettävä tarkkailuun otetun oma mielipide. Alaikäisen tarkkailuun otetun vanhemmille, huoltajille sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa alaikäinen on ollut välittömästi ennen tarkkailuun ottamista, on mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus tulla joko suullisesti tai kirjallisesti kuulluksi.” (mielenterveyslaki 1990/1116, 11§).

Esimerkki 7

” Lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Lapsen vanhemman ja muun huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) säädetään.” (Sosiaalihuoltolaki 2007/417, 2§).

Esimerkki 8

”Mitä varttuneemmasta ja kehittyneemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempi merkitys on annettava lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumiselle viranomaisen tehdessä lapsen itsemääräämisoikeuteen ja yksityisyyteen puuttuvia tai niihin liittyviä päätöksiä.” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017).

Esimerkissä 6 lasten oikeus vaikuttaa omaa vapauttaan koskeviin kysymyksiin on huomioitu, mutta vetovastuu lasten ja nuorten vapautta koskevista päätöksistä on edelleen huoltajalla tai sosiaalialan ammattilaisella. Akrasia, aikuisen oletettu laajempi ymmärrys tilanteesta ja ammatillisuus nuorisokodissa tekevät vapauden perustuslaillisesta merkityksestä ehdollista. Ihmisten ja lasten oikeuksien sopimusten kaltaisesti mielenterveyslaki linjaa jokaiselle kansalaiselle oikeuden hyvään ja perusteltuun hoitoon, mutta samanaikaisesti lapsen vapaus ja itsemääräämisoikeus on aina sidottuna lailliseen huoltajaan, jonka kautta vapauskäsitystä tulkitaan. Vapauden lainalaisuuden ja aikuisriippuvaisuuden vuoksi vapaus näyttyy tarkastelussa ehdollisena.

Esimerkissä 7 vanhemmuus on sanoitettu vastuuna lapsen hyvinvoinnista. Valtasuhdetta sosiaalihuoltolaissa ei määritelty tarkemmin, eikä vapauden takaamista ole erityisesti määritelty yleisen kasvatustavoitteen käsitteen ulkopuolella. Käsitteet vanhemmuudesta ja lasten hyvinvoinnista voivat vaikuttaa lapsen vapauteen, kuten näkemykset aiemmin mainitusta positiivisesta ja negatiivisesta vapaudesta. Lapsen hyvinvointi ja siitä huolehtiminen nousevat vapautta rajoittavina arvoina perustavanlaatuisista lapsen vapautta korkeammiksi ehdollisen vapauden esimerkeissä 5 ja 7. Lapsen iän ja havaitun kypsyyden nähdään kuitenkin vaikuttavan esimerkiksi 8 lapsen itsemääräämisoikeuden määrään tilanteissa, joissa viranomaisella on aikeissa puuttua lapsen yksityisyyteen ja itsemääräämiseen. Selvien rajojen ja varttuneisuuden määrittämisen puuttuessa vapaus jää silti ehdolliseksi ja tulkinnanvaraiseksi.

3.3 Asiakkuuden raamittama vapaus

Asiakkuuden raamittamalla vapaudella tarkoitetaan vapauden merkitystä, jossa sosiaalipalveluiden piirissä oleva henkilön vapautta rajoitetaan asiakaspalveluperiaatteiden kautta. Asiakkuuden raamittama vapaus eroaa ehdollisesta vapau-

desta sosiaalihuollon palvelujen kohteena tulevien asiakkuusperiaatteiden ja valtakäytön perustelujen kautta. Sosiaalihuoltolain (2014/1301) ensimmäinen artikla korostaa asiakaskeskeisyyden edistämistä ja asiakkaan oikeutta laadukkaaseen palveluun. Asiakkuuteen on kuitenkin yritysmaailmasta poiketen mahdollista joutua vastoin omaa tahtoaan sosiaalipalvelujen kohdistuessa lapseen, nuoreen, tai muutoin heikossa asemassa olevaan. Asiakkaalla on oikeus yksityisyyteen, omiin vakaumuksiin, koulutukseen ja oikeanaikaiseen laadukkaaseen tukeen (Lastensuojelulaki 417/2007, 52§,54§). Toisaalta asiakkuutta ei voida lopettaa koska tahansa asiakkaan toimesta, jolloin vapaus jää muutosehdotusten ja vaikuttamistoiveiden tasolle.

Esimerkki 9

Lastensuojeluasiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä toteaa palvelutarpeen arvioinnin perusteella, että:

- 1) lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; taikka
- 2) lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään; ja
- 3) lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia.

(lastensuojelulaki 417/2007, 27§)

Esimerkki 10

Asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat... mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omista asioistaan. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 4§).

Esimerkki 11

Hyvää kohtelua koskevan suunnitelman laatimisessa ja sen tarkistamisessa on kuultava toimintayksikköön sijoitettuja lapsia ja heille on annettava mahdollisuus osallistua suunnitelman tekemiseen. (lastensuojelulaki 417/2007, 61§).

Esimerkissä 9 määritellään lastensuojeluasiakkuus. Asiakkuus voi alkaa lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsesta riippumattomista syistä, kuten kasvuolosuhteiden muutoksista, tai selvästä palvelutarpeesta. Lapsella ei kuitenkaan ole ikänsä johdosta mahdollisuutta lopettaa asiakkuutta, jolloin vapauden rajoittamista ei määritä yksilön perustavanlaatuinen oikeus vapauteen, vaan sosiaalihuollon asiakkuus. Jos asiakkuus on esimerkki 9 yhden maininnan tavoin alkanut lapsen itselleen vaarallisella käyttäytymisellä, nousee tarve asiakkuuteen pakottamiseen vapautta painavammaksi päätöksen perusteluksi. Vapauden rajat ovat esimerkeissä 9 ja 10 sidonnaisia lasta hoitavasta tahosta, jotka tulkitsevat asiakkuuden edellyttämiä palvelutarpeita.

Esimerkeissä 10 ja 11 mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen edellyttävät asiakkaina olevan lapsen tai nuoren toiveiden huomioon ottamisen, mutta sisällyttävät ehdollisen sanamuotonsa puolesta paljon tulkinnallisuutta parhaasta mahdollisesta ratkaisusta asiakkaan kannalta. Mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen esimerkissä 10 käsitteinä viittaavat lapsen oikeuksiin toteuttaa itseään ja vapauttaan, mutta edellytys näiden toteutumiselle on sanottu ehdollisena käyttämällä sanaa ”mahdollisuus”. Viime kädessä jokin muu aikuinen päättää, mikä on akrasian nimissä parhaiten asiakkaan etua noudattava toimenpide ja asumisjärjestely nuorisokodissa. Havaittu vapauden muoto nimettiin asiakkuuden raamittamaksi vapaudeksi, sillä lain asettamat käsitteet ja vaikuttamismahdollisuudet tekevät lapsen tai nuoren aseman näennäisesti vapaaksi sosiaalihuollon asiakkaana. Seuraavassa esimerkissä 12 asiakkuuden rajoittama vapaus ilmenee oikeutena puuttua siihen tietyissä konkreettisissa tilanteissa.

Esimerkki 12

Jos lapsella on hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä, ne on otettava laitoksen haltuun. Samoin on otettava laitoksen haltuun lapsella olevat aineet ja esineet, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä tässä momentissa tarkoitettulla tavalla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 65§).

Esimerkissä 12 lapsen omaisuuden haltuunottoa on perusteltu lapsen oman terveyden suojelulla ja mahdollisella uhalla omalle tai muiden turvallisuudelle. Lapsen omaisuutta voi esimerkin 12 kaltaisissa tilanteissa asiakkuussuhteen luonteen vuoksi takavarikoida laitoksen toimesta, jolloin lapsen arvioitu potentiaalinen käyttäytyminen hänen omaisuutensa suhteen voi johtaa vapauden rajoittamiseen. Asiakkuus tekee tilanteesta monitulkintaisen, sillä lukuisat esineet voivat olla vaarallisia, eikä lasta voi rajoittaa rajoitustoimenpiteillä loputtomiin (lastensuojelulaki 417/2007, 61§). Asiakkuuden raamittaman vapauden johdosta lapsi voi menettää lukuisia vapauden ehdottomina nähtyjä elementtejä, kuten liikkumisvapauden ja omaisuuden hallussapidon. Toisin kuin perustuslain määrittämissä, jossa vapaus voidaan menettää vain jyrkän lakiperustaisuuden nojalla, asiakkuuden raamittamassa vapaudessa lapsen arvioitu uhka turvallisuudelle ammattilaisen arvioimana voi riittää vapauden menettämiseen.

3.4 Menetetty ja takaisin ansaittava vapaus

Menetetty ja takaisin ansaittava vapaus viittaa vapauden merkitykseen, jossa vapauden palauttamiseksi on toimittava valvovan instituution sääntöjen mukaisesti rajoitusten vähentämiseksi. Vapauden voi menettää lukuisista syistä, kuten ympäristön tai itsensä vaarantamisesta, päihteiden käytön välttämistä ja instituution sääntöjen seuraamista. Mielenterveys- ja sosiaalihuoltolaissa (1990/1116, 417/2007) vapauden ehdollisuus määritellään käyttäytymisen ja vallitsevan tilanteen kontekstin kautta. Alaikäisten kohdalla sovelletaan akrasiaan nojaavaa päätöksentekoprosessia, jossa lapsen aiheuttama potentiaalinen vaara itselleen tai muille vaikuttaa hänen vapautensa rajoittamiseen.

Esimerkki 13

”Alaikäinen voidaan määrätä tahdostaan riippumatta psykiatriseen sairaalahoitoon myös, jos hän on vakavan mielenterveydenhäiriön vuoksi hoidon tarpeessa siten, että

hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen sairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäviksi” (Mielenterveyslaki 1990/1116, 8§).

Esimerkissä 13 korostetaan pakotetun vapauden rajoittamisen perusteena suuremman hyödyn etua utilitaristisen filosofian kaltaisesti. Yhteisön tarjoamat mielenterveyspalvelut rajoittavat esimerkissä 13 esitettyjä keinoja ennen tahdosta riippumatonta. Pienen kunnan palvelut eivät välttämättä kata mielenterveyden hoidon kaikkia tarpeita, jolloin psykiatrinen sairaalahoito voi olla suurta kauspunkkia matalamman kynnyksen interventiomuoto. Hoitojen soveltuvuus esimerkissä 13 antaa ymmärtää, että hoitava taho määrittää, missä raja kulkee hoidollisen hoidon ja riittämättömien mielenterveyden palvelujen välillä.

Vapauden voi kuitenkin ansaita takaisin käyttäytymällä omaa tilannettaan kohentavalla tavalla, joka voi tarkoittaa muun muassa päihteiden välttelyä, itseään vaarantamatonta käyttäytymistä ja keskusteluja ammattilaisten kanssa (ks. Lastensuojelulaki 417/2007, 69§, 70§, 74§). Lastensuojelulaissa (417/2007) rajataan, ettei tiukkoja rajoitustoimenpiteitä saa jatkaa, jos lapsen tai nuoren käyttäytyminen ole aktiivisesti uhka itselleen tai muille. Menetetyn vapauden osalta lapsi tai nuori voi yrittää lunastaa vapautensa takaisin käyttäytymisen muutoksen lisäksi kanteluilla.

Esimerkki 14

”Liikkumisvapauden rajoittamista ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito ja kasvatusta välttämättä edellyttävät. Toimenpide on myös lopetettava heti, kun se ei enää ole 1 momentissa tarkoitettulla tavalla välttämätön.” (Lastensuojelulaki (417/2007))

Vapauden merkitys lapsen tai nuoren näkökulmasta on utilitaristista esimerkkien 13 ja 14 konteksteissa. Vaarantamatta ketään ja välttämällä päihteitä lapsella on mahdollisuus päättää vapauden rajoitukset nopeammin, ansaiten vapautensa takaisin. Esimerkissä 14 viitataan rajoitusten määräaikaaisuuteen adjektiivilla ”välttämätön”, joka viittaa liikkumisvapauden rajoittamisen olevan hoitoon

pakottamisen ohella viimeinen keino, muiden sopivampien puuttuessa. Mielen-terveyslain vapauden merkitys muistuttaa lasten oikeuksien sopimuksen kasvatuksellisen valvonnan seuraamisen edellytyksiä, jossa fyysinen hyvinvointi ja turvallisuus ylittävät lapsen oikeuden hänen välittömään vapauteensa. Seuraavissa esimerkeissä 15 ja 16 puolestaan asetetaan rajoituksia lapsen kuulemiselle tilanteissa, joissa oikeus vapauteen on ansaittava.

Esimerkki 15

”Lapsen toivomusten ja mielipiteen huomioon ottaminen ei tarkoita, että lapsella olisi myös päätösvalta asiassa. Viime kädessä oikeus ja velvollisuus päätöksen tekemiseen kuuluu aina aikuisille. Käytännössä lainsäädäntö edellyttää kuitenkin perustelujen esittämistä siltä osin, kun lapsen toiveita tai mielipidettä ei ratkaisuja tehtäessä ole voitu noudattaa.” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, s.98)

Esimerkki 16

Kunnan on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 14§)

Ihmisen oikeus omaan rauhaan ja liikkumiseen eivät ansaidussa vapaudessa ole itsestänselvyyksiä, vaan etuja, joita voi tavoitella sovittelevalla käyttäytymisellä. Etujen ollessa palkintoja voi vapaus muuttua välineelliseksi. Kypsymisen ja kasvatuksellisen ohjauksen sijaan lapsi näkee vain ehtoja ja välittömiä seurauksia niiden rikkomisesta. Esimerkissä 15 todetaan, että lapselle on perusteltava hänen tahtonsa vastaiset päätökset, mutta lapsen ei edellytetä hyväksyvän niitä. Vaikka perustelujen ei edellytetä olevan lasta tyydyttäviä, esimerkissä 16 kuntaa velvoitetaan tarjoamaan sosiaalityöntekijän käyttöön monialaista osaamista sekä asiantuntemusta päätöksentekoa varten. Esimerkki 16 ei kuitenkaan velvoita hyödyntämään asiantuntemusta vapauden rajoittamisen tai sen pituuden arvioinnissa.

4 POHDINTA

Suomen lainsäädännöstä ja vapauden merkityksistä löytyi lukuisia yhteneväisyyksiä John Rawlsin (1999) peruskäsitteiden ja oikeudenmukaisuuden yhteiskuntateorian kanssa. Suurimmat yhteneväisyydet olivat havaittavissa sosiaalihuoltolain yhdenvertaisuutta ja tasavertaista käsittelyä koskevissa palvelua kuvaavissa artikloissa (sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 5§, 12§, 13§). Toisaalta ammatillisuutta ja ohjaajan moraalista vastuuta määrittelevät säädökset jäivät usein lapsen edun noudattamisen tasolle. Oikeudenmukaisen yhteiskunnan elementtejä oli lakitasolla linjattu runsaasti tasa-arvoisen kohtelun, lapsen edun ja saatavilla olevien moniammatillisten resurssien kautta. Kuuleminen, lapsen etu ja rangaistusten toimeenpano jäivät edelleen monitulkintaisiksi käytännön tasolla, joka haittaa Rawlsilaisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan toteutumista.

4.1 Vapauden merkitys Rawlsilaisittain

Tämän tutkimuksen aineistosta löytyi neljä eri vapaudelle annettua merkitystä: ehdoton, ehdollinen, asiakkuuden raamittama sekä menetetty ja takaisin ansaittu vapaus. Tietämättömyyden verho ja hypoteettinen alkutila näkyivät lainsäädännössä tasavertaisen käsittelyn edellyttämisenä. Asiantuntijoiden saatavilla oloa edellytettiin, mutta niiden hyödyntämistä ei oltu sanoitettu riittävän tarkasti, että ne voitaisiin tulkita lapsen vapauden edun mukaisiksi. Lapsi on tyypillisesti havoituvimmassa asemassa oleva sosiaalihuollon tilanteissa, jolloin lapsen edun noudattaminen päätöksenteossa ja useiden eri työntekijöiden näkökulman huomiointi edesauttaisi neutraalin alkuasetelman synnyttämisessä. Toisaalta pakko-
hoitolain ja nuorisokodin toimintaympäristön tuoma valta muuttavat asukkaan ja ohjaajien valtasuhdetta aikuispainotteiseksi, joten akrasiatilanteissa Suomen

lait olettavat aikuisen toimivan tilanteessa poikkeuksetta nuoren kannalta parhaalla tavalla pitkäjänteisesti. Vapaus ei kuitenkaan toteudu absoluuttina, sillä lain tulkinnallisuus ja aikuisten fasilitointi lasten ja nuorten asioita hoitaessa synnyttää tilanteen, jossa tahto ei välttämättä välity koko viranomaisprosessin läpi alkuperäisessä muodossaan.

Hypoteettinen alkutila olettaa, että ihmiset päätyisivät aina samaan oikeudenmukaiseen yhteiskuntajärjestykseen, jos he eivät voisi vaikuttaa tulevaan syntymäasemaansa (Rawls 1999). Nuorisokotien mielivaltaisesta vallankäytöstä on tehty 72 kantelua lasten toimesta vuonna 2021 (Niiranen 2022, Suomen tietotoimisto 2021), joka antaa mielikuvan epätasavertaisuuden tunteesta asukkaiden puolelta. Kanteluissa näkyy usein päätösprosessin ohittamista, minkä noudattaminen tulisi olla Rawlsilaisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan (Rawls 1999) peruspilareita. Hypoteettisessa alkutilassa ihminen haluaisi varmistaa kaikkia tasavertaisesti palvelevan sosiaalihuollon, jossa vallankäyttö on vain välttämätön osa lasten turvallisuuden tai välittömän terveyden takaamista. Asiakaslähtöisyys ja asiakkuus käsitteenä on noussut sosiaalihuollon termistöön, mutta laki itsessään ei vielä täysin palvele heikoimman etua tilanteissa, joissa mielivaltainen vallankäyttö on mahdollista.

Keskeiset käsitteet	Vertailukohtat
Tietämättömyyden verho ja hypoteettinen alkutila	Puolueeton nuoren tilanteen tarkastelu ja yhtäläiset periaatteet rajoituksia käyttäessä taustoista ja kontekstista riippumatta. Koska kaikki päätyvät Rawlsin mukaan yhtäläisiin oikeudenmukaisuuden periaatteisiin, ovat periaatteet oikeutettuja.
Oikeudenmukainen yhteiskunta	Muistuttaa sosiaalihuoltolain lapsen etua 5§:ssa. Optimaalisessa yhteiskunnassa nuoren vapautta rajoitetaan vain silloin, kun se palvelee suurempaa etua, kuten nuoren hyvinvointia.
Keskeisimmät Instituutiot	Perustuslaki ja ihmisen vapauden takaaminen. Kaikilla tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus vapautteen → sen rajoittamiseen tulisi päätyä aina samoilla, yhtäläisillä perusteilla haavoittuvimman etua noudattaen
Harkintatasapaino	Kuvaa moniammatillista toimijuutta. Tieteellisyys, asiakkaan kuuntelu ja eettisesti toimiva oikeutus rajoittamiselle luo kokonaisuuden, joka nähdään "reiluna" vapauden rajoittamistilanteissa. Valmius muuttaa käytänteitä.

Taulukko 4. Rawlsin keskeiset käsitteet (Rawls 1999).

Harkintatasapaino muistuttaa monilta osin tasapainoista lähtöasetelmaa sosiaalihuollon piirissä olevan nuoren tilanteessa. Kuten sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 4§, 5§) edellyttää, nuoren on ikätasonsa mukaisesta saatava vaikuttaa omiin asioihinsa. Nuori ei kuitenkaan ole Rawlsin näkemyksen tavoin täysivaltainen osa harkintatasapainoa, ellei hänen ympärilleen rakennettu palvelujärjestelmä ole valmis muuttamaan suuntaansa radikaalisti nuoren osoittaessa sen toimimattomuuden joko käytöksellään tai muilla todisteilla taulukon 4 kuvaamin tavoin. Rawls näki päätöksenteon ytimessä kokemuksen, tiedon ja yleisen mielipiteen harmonian, joka on valmis ja kykenevä muuttumaan. Lapsen näkökulman ensisijainen noudattaminen tulisi Rawlsilaisittain kuulua ehdottoman vapauden piiriin, josta poiketaan vain äärimmäisen raskaista syistä. Varion ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa 120 lastensuojelun ja sijaishuollon piirissä olevaa 12–20-vuotiasta nuorta haastateltiin palvelujen kehittämiseksi, jolloin suurimmaksi kriittikiksi nousi kuulemisen ongelmat ja epäselvät perustelut henkilökunnan osalta. Tutkimustulokset ja teoreettiset mallit siitä, miten nuoren tarpeita palvellaan parhaiten, yhdessä aikaisempien onnistuneiden kokemusten ja moraalisten periaatteiden, kuten vapauden, kanssa muodostaisivat tasa-arvoisen päätöksentekoprosessin lasta varten. Kuulluksi tulemisen tunne ja päätöksentekoon osallistuminen ovat osa tervettä yhteiskuntavaikuttamista ja siinä elämistä iästä huolimatta, jollaista asiakkuuden raamittaman vapauden voisi ajatella Rawlsin ajatusten pohjalta olevan.

Joiltain osin sosiaalihuoltojärjestelmä palvelee edellä mainittuja taulukon 4 tarpeita moniammatillisen yhteistyön kautta. Monipuolisesti sosiaalihuollon palveluja käyttävät, eli usein heikoimmassa asemassa olevat, eivät saa kaipaamaansa kokonaisvaltaista palvelua, vaan joutuvat toimimaan pirstaloituneen palvelukehyksen keskellä. Haasteita ovat etenkin informaation kulku, vähäinen sitoutuminen yhteistyöhön ja ymmärryksen puute muiden ammattilaisten toimialoista (Hujala ym., 2019.) Rawlsin (1999) edellyttämässä yhteiskuntajärjestyksessä moniammatillisuus on välttämätön osa päätöksentekoa, jossa yk-

simielisyyteen päätyminen edellyttää kaikkien osapuolten hyväksymiä kolmiulotteisia perusteluja. Perustelujen merkitys näkyy etenkin asiakkuuden raamittamassa vapauden merkityksissä, joissa lapsen tai nuoren itsemääräämismahdollisuudet ovat rajalliset ja muutokset omassa arjessa ovat sidonnaisia kuulluksi tulemisesta.

Vapauden rajoittamisen oikeuttamisessa nojataan Rawlsin määrittämiin käsitteisiin, joilla pyritään sosiaalihuollossa turvaamaan yhdenvertainen kohtelu, ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja asiakkaan etujen palveleminen (Kananen ym., 2017). Lastensuojelulaissa (417/2007, 69§) liikkumisvapauden rajoittamista perustellaan muun lapsen ollessaan vaarallinen itselleen, tai ympäristölle, lapsen suojelemiseksi päihteidenkäytöltä tai rikoksilta. Puolueettomuus ja tasa-arvoisuus ovat kuitenkin keskeisiä periaatteita päätösten takana, kuten Rawlsin esittelemässä (1999) sopimuksenvaraisessa yhteiskuntajärjestyksessä. Vapauden tasa-arvoisuuden toteutumisen haasteena voi olla vapauden rajoittamisen kriteerien tulkinta. Itselle tai muille vaarallisen tilanteen arviointiin voi liittyä paljon subjektiivisia tekijöitä, jolloin muun muassa liikkumisvapauden rajoittamisen päätöksissä voi esiintyä eroja. Kirjaamiseen (Lastensuojelulaki 417/2007, 33§; Sosiaalihoitolaki 1301/2014, 45§, 27§) avulla voidaan lisätä toimenpiteiden läpinäkyvyyttä, jotka edesauttaisivat Rawlsilaisen (1999) yhteiskuntamallin tasa-vertaisuuden toteutumista. Toimivaksi todetut käytänteet ja riittävä tieteellinen näyttö palvelevat Rawlsin (1999) mukaan nimenomaan heikoimmassa asemassa olevia.

4.2 Vapauden merkitys käytännössä

Käytännön tasolla vapauden eri ulottuvuudet näkyvät lapsen tai nuoren arjessa lukuisissa konteksteissa. Instituution ohjaajien tai johtajien linjaukset ja vapausnäkemykset ohjaavat asukkaiden arkea erilaisten rajoitusten ja mahdollisuuksien

kautta. Kännykän viemistä voidaan käyttää rangaistuksena, kun sen käyttäminen nähdään itsessään asukkaan perusoikeutena, kun taas nuori, jonka täytyy käyttäytyä toivottavasti saadakseen puhelin käyttöönsä alun alkaenkaan, kokee vapautensa eri lailla. Lastensuojelulaki (417/2007) määrittää, ettei kommunikointivälinettä saa poistaa rankaisukeinona, vaan ainoastaan asukkaan suojelemiseksi. Säännöt voivat olla keksitty laitoksissa tilannesidonnaisesti, eivätkä noudata yhtenäistä linjausta tai säännöstä muiden instituutioiden kanssa. Valviran selvitys vuodelta 2013 kuvaa tilannetta osuvasti:

Muita rajoittamisen käyttöön liittyviä säännöksiä ei lainsäädännössä ole. Niiden käytöstä ei myöskään ole ajantasaisia yhdenmukaisia ohjeita. Hoito- ja kasvatustyön arjessa asiakkaita joudutaan kuitenkin monin tavoin heidän omankin etunsa vuoksi ohjaamaan, jolloin henkilökunta ja toimintayksikkö joutuvat arjesta selviytyäkseen luomaan itse sallitun ja kielletyn toiminnan rajat. (Valvira 2013, s.7).

Lapsilla on mahdollisuus tehdä kanteluita oikeusasiamiehelle. Kantelu voi koskea muun muassa aikuisen oikeuksien väärinkäyttöä, perusoikeuksien rikkomista tai puutteellisia toimenpiteiden perusteluja. Prosessi on kuitenkin hidas ja konfliktitilanteet sisältävät runsaasti moraalisesti harmaalla alueella liikkuvia tilanteita sekä lapsen, että aikuisen osapuolelta. Käsittelyn aikana lapsi jatkaa asumista nuorisokodissa, jolloin nuoren koetussa ja konkreettisessa vapaudessa ei tapahdu merkittäviä muutoksia ennen oikeusasiamiehen päätöstä.

Lasta ei ollut päästetty kotilomalle, eikä asiasta ollut tehty asianmukaisia kirjauksia. Lapselta oli otettu puhelin pois ja syy jäi epäselväksi. (Roslund & Jansson, 2019)

Vapauden merkitys on moninainen ja kontekstiriippuvainen, eivätkä lapsen oikeuksia koskevat lait yksiselitteisesti tarjoa oikeutta vapautteen tilanteesta riippumatta. Osa perusteluista, kuten perustuslain kohdalla, on helpompi hyväksyä, mutta liikuttaessa kohti sosiaalihuoltolakia vapauden merkitys muuttuu yhä ehdollisemmaksi. Sosiaalihuolto- ja perustuslain lapsen yhdenvertaisuuden ja yk-

silönä kohtelemisen oikeuden toteutuminen vaikuttaa jäävän nuorisokodin arjessa taka-alalle vaikeissa tai pitkään jatkuneissa konfliktitilanteissa. Rawlsin (1999) heikoimmassa asemassa olevan lähtökohdan mukaan lapsen edun tulkinnallisuuden ei tulisi olla este lapsen kuulemiselle ja yhdenvertaiselle osuudelle päätöksentekoa. Vaikeudet ymmärtää lasta tai saada hänen mielipiteensä kuuluviin päätöksenteossa olisivat kaikki potentiaalisia syitä järjestellä sosiaalipalvelujärjestelmää uudelleen, jotta ehdoton vapaus säilyisi mahdollisimman pitkään.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2017) selvityksen mukaan Euroopan neuvoston ministerikomitean lausunnon pohjalta sosiaalihuollon palveluissa täytyy olla nämä tavoitteet:

Lapsen kasvun tukeminen ja lapsen hoivan, huomatuksi tulemisen, voimaannuttamisen ja johdonmukaisen kasvatuksen tarpeiden tunnistaminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017).

Vapauden ollessa ajoittain ehdollista, ansaittua tai valitsematonta asiakkuutta, voi voimaannuttamisen ja huomatuksi tulemisen tukeminen jäädä päätöksissä taka-alalle. Etenkin päihde- ja mielenterveyshaasteiden kanssa lapsen tai nuoren parhaan mahdollisen edun tavoittelu voi näyttäytyä näkökulman mukaan mieltävaltaiselta vallankäytöltä, tai kauaskatseiselta kasvun ja kehityksen varmistamiselta. Sosiaalihuoltolaki määrää (2007/417, 32§) lapselle turvattavan mahdollisuuden saada tietoa ikätason mukaisesti omista asioistaan ja mahdollisuus esittää niistä mielipiteensä, jonka lisäksi sosiaalihuoltolain soveltamisopas korostaa iän tuomaa vapauden mahdollisuutta.

Muut tarkastelussa olleet lait turvaavat vastaavanlaisen oikeuden tulla kuulluksi, mutta sosiaalihuoltolaissa (2007/417, 32§) ja lastensuojelulaissa (417/2007, 20§) kuulemiseen on sisällytetty oikeus vaikuttaa omaan hoitoprosessiin. Oikeusasiamiehen puutteelliseksi havaittujen kanteluiden (Roslund, Jansson 2019) pohjalta nuoren kuunteleminen ja oikeuksien ikätasoon nähden sopimaton rajoittaminen vaikuttavat suomalaisen nuorisokoti-instituution haasteilta vapauden kannalta. Valviran selvityksen (2013, 70) mukaan normaalin hoitotoiminnan ja rajoittamisen raja oli epäselvä, eikä toimialaa koskeva lainsäädäntöä

oltu ymmärretty oikein. Tyttöjen kokemuksista sosiaalihuollon instituutioissa on havaittu, että laitos voi toimia inhimillisesti, mutta osallisuuden ja kuuluvuuden tunne jää edelleen vaillinaiseksi (Kaukko & Parkkila, 2014). Asiakirjojen vapauden merkitykset osoittivat, ettei vapaus ole nuorisokodin asukkaalle itsestäänselvyys. Sekavat ja tulkinnalliset asiakirjat vaikeuttavat työntekijöiden tasa-arvoisen työn toteuttamista ja lasten perusoikeutta vapauteen sekä itsensä toteuttamiseen.

LÄHTEET

Arce, M. C. (2012). Towards an Emancipatory Discourse of Children's Rights*.

The International Journal of Children's Rights, 20(3), 365–421. Alankomaat:

Brill <https://doi.org/10.1163/157181812X637127>

Baker, C. N., & Hoerger, M. (2012). Parental child-rearing strategies influence self-regulation, socio-emotional adjustment, and psychopathology in early adulthood: Evidence from a retrospective cohort study. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 800–805.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.034>

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method.

Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40.

<https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

Carter, I. (2021). *Positive and Negative Liberty*. In E. N. Zalta (toim.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab. Stanford: Stanford University.

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/liberty-positive-negative/>

Devlieghere, J., & Gillingham, P. (2021). Transparency in Social Work: A Critical Exploration and Reflection. *The British Journal of Social Work*, 51(8), 3375–

3392. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa166>

Dimova-Cookson, M. (2020). *Rethinking positive and negative liberty*. Lontoo:

Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429428173>.

Drisko, J. W., & Maschi, T. (2016). *Content analysis*. Oxford: Oxford University

Press. <https://doi.org/DOI:10.1093/acprof:oso/9780190215491.003.0001>

- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. Hoboken: John Wiley & Sons
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Forsell, M., Kuoppala, T., & Säkkinen, S. (2021). Lastensuojelu 2020: *Koronavuosi ei korostunut lastensuojelun tilastoissa - vaikutusten odotetaan näkyvän viiveellä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/142676>
- Furceri, D., & Zdzienicka, A. (2012). The Effects of Social Spending on Economic Activity: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries. *Fiscal Studies*, 33(1), 129–152. Lontoo: IFS
- Gutting, G. (2005). *Foucault: A Very Short Introduction*. Oxford: OUP Oxford.
<https://doi.org/10.4236/wjm.2015.52002>
- Hallikainen, T., Ikonen, E., Järveläinen, M., Kurki, A., Louhela, M., Piironen, R., Monto-Puusti, K. & Uramo M. (2017). *Arki, arvot ja etiikka – Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Talentia e-julkaisu. <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>
- Horowitz, S. (2014). Epistemic Akrasia. *Noûs*, 48(4), 718-744. Indiana: Noûs.
<https://doi.org/10.1111/nous.12026>
- Hujala, A., Taskinen, H., Oksman, E., Kuronen, R., Karttunen, A., & Lammintakanen, J. (2019). *Yhteiskuntapolitiikka*, 84 (2019): 5-6. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Jackson, F., & Smith, M. (Eds.). (2005). *The Oxford handbook of contemporary philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199234769.001.0001>
- Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A place to link together and be effective in a globalized world. *International Social Work*, 55(4), 454–472. New York: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/0020872812440587>
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P. & Aho, K. (2017). *Sosiaalityön käsikirja* (4., uudistettu laitos.). Helsinki: Tietosanoma.
- Kant, I., & Walker, N. (2007). *Critique of judgement*. Oxford: Oxford University Press.
- Karasvirta, S. (2009). *Budjetointi hyvinvointivaltiossa: Miten kakku jaetaan? Pro Gradu tutkimus*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.
- Kaukko, M. & Parkkila, H. 2014. Nykyajan totaaliset laitokset tyttöjen suojelijoina. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jäntti (toim.) Nuoruus toisin sanoen. *Nuorten elinolot – vuosikirja 2014*. 113–121. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, ja hyvinvoinnin laitos,
- Kestilä, S. (2016). *Nuoreksi aikuiseksi epävakaa kasvuympäristössä: Nuorten kokemuksia arjessa selviytymisestä ja kasvuolosuhteista lastensuojelulapsena*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Koivula, M., Ellonen, N., Ikonen, R., & Paavilainen, E. (2021). *Nuorten kaltoinkohtelukokemukset ammatillisissa perhekodeissa ja lastensuojelulaitoksissa*. 12. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, ja hyvinvoinnin laitos.

Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology* (3rd ed.). Lontoo: SAGE.

Lagerspetz, E. (1998). *Seitsemän vapauskäsitystä: Isaiah Berlinin "positiivisen" ja "negatiivisen" vapauden kritiikki*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.

Laitinen, M., Pohjola, A., Satka, M., Laitinen, M., Pohjola, A., Saarenpää, A. & Rantajärvi, K. (2010). *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. (2007).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lintunen, J. (2007). *Tuloerojen ja taloudellisen eriarvoisuuden mittaamisesta: Sovellus Suomen kulutustutkimuksilla*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT. Haettu 15.11.2021 osoitteesta

<https://www.doria.fi/handle/10024/148602>

Maio, F. G. D. (2007). Income inequality measures. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(10), 849–852. New Jersey: Wiley.

<https://doi.org/10.1136/jech.2006.052969>

Magnussen, A.-M., & Skivenes, M. (2015). The Child's Opinion and Position in Care Order Proceedings: An Analysis of Judicial Discretion in the County Boards' Decision-Making. *The International Journal of Children's Rights*, 23(4), 705–723. Alankomaat: Brill <https://doi.org/10.1163/15718182-02304001>

Mandle, J. (2009). *Rawls's 'A Theory of Justice': An Introduction*. Cambridge:

Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511814099>

- Mele, A. R. (1986). Is Akratic Action Unfree? *Philosophy and Phenomenological Research*, 46(4), 673. New Jersey: Wiley <https://doi.org/10.2307/2107677>
- Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116. (1990).
- Mäkinen, J. (2007). Oikeudenmukaisen ulkopolitiikan suuntaviivoja. *Sosiologia*, 44(3), 6. Vaasa: Grano.
- Peltosalmi, J. (2020). Järjestömuotoisten tuottajien sosiaali-, varhaiskasvatus- ja terveyspalvelut vuonna 2020. 23. Helsinki: Soste.
- Perustuslaki, 11.6.1999/731 (1999).
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Kontula, A. (2020) *Perusoikeuksien rajoittamisesta*. Haettu 19.12.2021 osoitteesta <https://www.annakontula.fi/2021/12/19/perusoikeuksien-rajoittamisesta/>
- Prior, L. (2008). Repositioning Documents in Social Research. *Sociology*, 42(5), 821–836. Lontoo: SAGE <https://doi.org/10.1177/0038038508094564>
- Pyhtilä, L. Lastenkotien työntekijät kokevat väkivaltaa, mutta alalla kytee hiljentämisen kulttuuri: ”Jos lasten hätään vastattaisiin ajoissa, en minäkään saisi turpaan”. Helsingin Sanomat, 21.5.2021.
<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000007977709.html>
- Pösö, T., & Enroos, R. (2017). The Representation of Children’s Views in Finnish Court Decisions Regarding Care Orders. *The International Journal of Children’s Rights*, 25(3–4), 736–753. Alankomaat: Brill
<https://doi.org/10.1163/15718182-02503009>

- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice* (2nd edition). Belknap Press: An Imprint of Massachusetts: Harvard University Press.
- Päivänsalo, V. & Mäkinen, J. (2009). Rawls, John. Filosofia.fi, *Ensyklopedia Logos*. Haettu 23.11.2021 osoitteesta <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/rawls-john>
- Rousseau, J.-J., Dunn, S., & May, G. (2002). *The social contract: The first and second discourses*. New Haven: Yale University Press.
- Rousseau, J.-J. (2004). *The social contract*. London: Penguin Books.
- Rawls, J., Näreaho, L. & Sihvola, J. (2007). *Kansojen oikeus: Julkisen järjen puolustus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Roslund, R., Jansson, K. (2019) Yle Uutiset. 'Mirosta, 21, tuli lastenkodissa narkomaani - Joka kymmenes lastenkoti on rikkonut lakia, katso millaisia pulmia laitoksista on löytynyt', 9.10.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11009351>.
- Rubin, J., Taylor, J., Krapels, J., Sutherland, A., Felician, M., Liu, J., Davis, L., & Rohr, C. (2016). *Are better health outcomes related to social expenditure? A cross-national empirical analysis of social expenditure and population health measures*. Santa Monica: RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/RR1252>
- Sarvanni, T. (1997). *Huumepolitiikka ja oikeudenmukaisuus*. Helsinki: Stakes.
- Sefton, T., & Stewart, K. (Eds.). (2009). *Towards a more equal society? Poverty, inequality and policy since 1997*. Bristol: Policy Press

Silverman, D. (Ed.). (2004). *Qualitative research: Theory, method and practice* (2nd ed). London: Sage.

Sosiaalihuoltolaki. 30.12.2014/1301 (2014).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Stewart, R. (2006). *The Oxford handbook of contemporary philosophy*.

CHOICE: Current Reviews for Academic Libraries, 43(11-12), 43-43-6455.

Oxford: CHOICE. <https://doi.org/10.5860/CHOICE.43-6455>

OECD. (2021). *Social Expenditure Database*. Viitattu 20 marraskuuta 2021, osoitteessa <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>

Euroopan parlamentti. (1996) *SOCIAL POLICY IN FINLAND - an overview - : SOCIAL PROTECTION* (7). Viitattu 15 Marraskuuta 2021, osoitteessa

https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/soci/w9/social_en.htm

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2022). 'Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus'.

Haettu 1.2.2022 osoitteesta <https://stm.fi/soteuudistus>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2017). 'Sosiaalihuoltolain soveltamisopas'.

Sarjajulkaisu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Syrjämäki, S. (2007). *Berlin vapaudesta*. Filosofia.fi, Ensyklopedia Logos. Haettu

1.2.2022, osoitteesta <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/berlin-vapaudesta>

- Tanskanen, I. (2019). *Ajan henki lain kirjaimessa: Suomalaisten lastensuojelulakien ja -asetusten ideologiat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2021) *Lastenkoti, nuorisokoti - Lastensuojelun käsikirja*. Haettu 9.11.2021 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset/lastenkoti-nuorisokoti>
- Korpinen, J., & Tähkä, T., (2005). *Sosiaalityön oikeudellistuminen? Teoksessa Roivainen, I., Korpinen, J., Ritala-Koskinen, A. & Sundman, T. Kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka 2000-luvun Suomessa*. Talentia-lehti. Helsinki: Sosiaalityöntutkimuksen seura. Haettu 15.3.2022 osoitteesta <https://docplayer.fi/6401450-Tutkiva-sosiaalityo-kunnallisen-sosiaalityon-muuttuva-paikka-2000-luvun-suomessa-talentia-lehti-sosiaalityon-tutkimuksen-seura-2005.html>
- Tormey, S., & Townshend, J. (2006). *Key thinkers from critical theory to post-Marxism*. New York: SAGE Publications.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö*. Haettu 26.1.2022 osoitteesta <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>.
- Tuulari, S., Harrikari, T., Lappi, C. (2020). *Oikeudellisen osaamisen tarpeita sosiaalityössä – SOHOVA-hankkeen selvitys 03/2020*. Haettu 12.12.2021 osoitteesta <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=3eda7dfe-fec9-4d45-8aed-005e457f435e>

Valvira. (2021). *Yksityisen sosiaalihuollon luvat*. Yksityisen sosiaalihuollon luvat.

Haettu 9.11.2021 osoitteesta

https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/yksityisen_sosiaalihuollon_luvat

Valvira. (2013) Selvitys. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Haettu 27.11.2022 osoitteesta

<https://www.valvira.fi/-/itsemaaramisoikeuden-toteutuminen-sosiaalihuollon-ymparivuorokautisissa-palveluissa>

Vario, P., Barkman, J., Kiili, J., Nikkanen, M., Oranen, M. & Tervo, J. (2012).

"Suojele unelmia, vaali toivoa": *Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi*. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Yle Uutiset. (2021) 'Valvira: Lasten oikeudet vaarassa lastensuojelulaitoksissa, syynä puutteelliset kirjaukset rajoitustoimenpiteistä', 27.9.2021.

<https://yle.fi/uutiset/3-12117675>.

Yle Uutiset. (2020) 'Kohun keskelle joutunut hollolalainen nuorisokoti kaipaa kiihкотonta keskustelua lastensuojelusta – johtaja perää lakimuutosta pidemmistä rajoituksista nuorille', 24.6.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11463716>.

Yle Uutiset. (2020). 'Hollolalaisesta nuorisokodista paljastui lasten epäasiallista kohtelua – seurustelu kiellettiin, pukeutumiseen puututtiin ja kuukautissuojien käyttöä säänneltiin', 22.7.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11460181>.

Yle Uutiset. Niiranen, Pekka (2022) 'Liisa, 18, ei saanut huostassa ollessaan pitää puhelinta yli kolmeen vuoteen – oikeusasiamies kannustaa alaikäisiä kantelemaan lastensuojelusta', 27.1.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12285567>.

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, 63/1999.

(1999). <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>

Yleissopimus lapsen oikeuksista, 60/1991 (1991).

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2